

Bismil İlçesinde Tarımsal Arazi Kullanımı ve Planlamaya Yönelik Kararlar

Agricultural land use in Bismil district and decisions on planning

Nurettin Özgen*¹, Ali Özçağlar*

*Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Ankara

Öz: Bismil ilçesi, Güneydoğu Anadolu bölgesinin Dicle bölümünde yer almaktadır. İdari ünite olarak Diyarbakır iline bağlı olan ilçe; 1932 yılında Bucak, 1936 yılında ise ilçe statüsü kazanmıştır. 1679 km²'lik yüz ölçüme sahip olan ilçenin yönetsel alanı içinde; 1992 yılı itibariyle Ambar ve Tepe kasabaları, 1999 yılında ise Yukarı Salât belediyesi kurulmuştur. İlçe sınırları içinde 107 köy idari alanı bulunmaktaydı. 2012 yılında, 6360 sayılı yasa ile belde statüsündeki köy ve kasabaların belediyeleri kaldırılarak bağlı oldukları ilçe belediyesinin mahalleleri haline getirilmişlerdir. Böylelikle ilçe yönetsel alanında; bir şehir ve 122 mahalle (107 kırsal) bulunmaktadır. Bismil şehri, yukarı Dicle havzası çanağında ve Dicle nehri kıyısında kurulmuştur. Kuzeyinde ve güneyinde uzanan Silvan ve Mardin eşiği platoları yer almaktadır. Jeolojik ve jeomorfolojik havza tanımına uygun bir doğal yapı gösteren Bismil depresyonunda; Doğal ortam koşullarının tarımsal faaliyetlere uygun bir zemin oluşturması, yörenin tarımsal planlama açısından önemini artırmaktadır. Bu bağlamda, Bismil ilçesinin doğal ve beşeri coğrafya unsurlarıyla birlikte kullanılabilir arazi varlığını tespit etme ve tarımsal planlama yönelik kararlarının geliştirilmesi bu çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bismil, tarım, arazi kullanımı, planlama, karar geliştirme

Abstract: Bismil district is located in the Dicle subregion of Southeast Anatolian region. Administratively affiliated to the city of Diyarbakır, the district gained the status of sub-district in 1932 and the status of district in 1936. In the administrative domain of the district having 1679 km² land area includes the towns of Ambar and Tepe since 1992 and Yukarı Salât Municipality since 1999. There used to be a total of 107 villages within the borders of the district. In 2012, with the enactment of no. 6360 law, the municipalities of the villages and towns were ruled out and they became the neighborhoods of the district. As a result, there is a city and 122 neighborhoods (107 rural) within the administrative domain of the district at present. The district of Bismil is located in the Dicle basin along the bank of the Tigris. On its north and south lie Silvan and Mardin ridge plateaus. In the Bismil depression having a structure complying with the definition of geological and geomorphological basin and this increases the importance of the region in terms of agricultural planning. In this regard, the main purpose of the current study is to determine the usable land area together with the elements of natural and human geography of the Bismil district and to develop decisions on agricultural planning.

Keywords: Bismil, agriculture, land use, planning, developing decisions

1. Giriş

Bismil ilçesi; Güneydoğu Anadolu Bölgesinin Dicle bölümünde ve kabaca Güneydoğu Torosların kenar kıvrım kuşağı (Silvan- Hazro kıvrım zonu) ile Mardin eşiği platosu arasındaki depresyonda yer almaktadır. Dicle nehrinin ana akaçlama formunu belirleyen ve Bismil depresyonu

¹Bu çalışma, Nurettin Özgen'in Bismil İlçesinin Coğrafyası adlı doktora tezinden üretilmiştir.

İletişim yazarı: N. Özgen, e-posta: nozgen@gmail.com, ozgen@ankara.edu.tr

Makale Geliş Tarihi: 27.02.2017

Makale Basıma Uygun Tarihi: 13.04.2017

olarak adlandırılan senklinal alanında yer alan Bismil ilçesinin yönetsel sınırları; kuzeyde Silvan, güneyde Mardin eşiği platosuna kadar uzanmaktadır (Şekil 1).

İdari ünite olarak Diyarbakır iline bağlı olan Bismil ilçesi; batıdan ve kuzeybatıdan büyükşehir metropol ilçesi konumundaki Sur ilçesinin, kuzeyden Silvan, doğudan Batman merkez ilçesinin; güneydoğudan Gercüş, güneyden Savur ve güneybatıdan ise Çınar ilçelerinin sınırlarıyla çevrelenmektedir. Doğuda, Bismil ilçesini Batman Merkez ilçesinden ayıran idari sınır, Batman suyu ve devamındaki Dicle nehrinin talveginden geçmektedir. Platolar kuşağındaki sınırlar ise, bağlı mahallelerin idari sınırlarına göre belirlenmiştir. İlçenin idari sınırları dâhilinde toplam 122 mahalle bulunmaktadır. Bu mahallelerin 15'i kentsel nitelikli olup ilçe merkezi konumundaki Bismil şehri içinde yer almaktadır. Diğer 107 mahalle ise köy nitelikli kırsal mahallelerdir (Şekil 2).

Morfografik yapı, iklimatik koşullar ve Dicle nehrinin varlığı, yörenin tarımsal faaliyetler açısından uygun bir zeminin oluşmasına ve binlerce yıllık bir coğrafi ortamın gelişmesine imkân hazırlamıştır. Paleolitik dönemden günümüze kadar süregelen binlerce yıllık beşeri yaşama ilişkin çeşitli kalıntılar da bu düşüncüyü teyit etmektedir.

Bismil ilçesinin coğrafi potansiyelinin belirlenmesi için en küçük idari ünite olan mahallelerin (2012 yılına kadar köy idari statüsüyle tanımlanan en küçük idari yapının), doğal ortam özelliklerinin tarım sektörlerinin alansal dağılışı ve gelişimiyle ilgili coğrafi planlama ve stratejik kararların geliştirilmesi, araştırmanın temel amacını oluşturmaktadır. Tarım alanlarının geniş yer kapladığı Bismil ilçesinde, tarımsal nüfus yoğunluğunun yüksek olması bu çalışmanın ağırlıklı olarak tarımsal arazi kullanımının tespitini ve tarımsal planlamaya ilişkin kararların geliştirilmesine olanak sağlamıştır. Büyükşehir belediye illerden olan Diyarbakır ilinin yönetsel alanı içinde bulunan Bismil ilçesi; 1932 yılında Diyarbakır Merkez ilçesine bağlı bir bucak iken 1936 yılında ilçe statüsü kazanmıştır. 2011 yılında ilçenin yönetsel alanı içinde 4 belediye yönetsel alanı (ilçe merkezi konumundaki Bismil şehri, Yukarı Salat ve Tepe kasabaları ile Ambarlı köyü) ve 108 köy yönetsel alanı bulunmaktaydı. 2012 yılında yürürlüğe giren 6360 sayılı yasa ile 14 ilde daha büyükşehir belediyesi kurularak büyükşehir belediye il sayısı 30'a yükselmiştir. Büyükşehir belediye illerde, belde statüsündeki tüm yerleşmelerin belediyeleri kaldırılmış, bunlarla birlikte köylerin tümü idari bakımdan mahalleye (kırsal mahalle) dönüştürülerek bağlı oldukları büyükşehir ilçe belediyesinin himayesine bırakılmışlardır (Özgen, 2013; Özçağlar, 2014; Özçağlar, Karabacak, 2016; Karabacak ve Özçağlar, 2016). Bu düzenlemeyle birlikte, Bismil ilçesi bir şehir alanı (Bismil ilçe merkezi) ve 112 kırsal mahalleden oluşmuştur. İlçenin yönetsel alanı, 1679 km²'lik yüzölçümüyle Çınar (1934 km²) ilçesinden sonra en geniş ikinci, toplam nüfus bakımından ise, en büyük altıncı ilçedir (Çizelge 1). Bu yazıda, konunun daha anlaşılır olması bakımından, 2012 yasal düzenlemesiyle mahalle statüsüne kavuşturulan köy yerleşim & idari alanlarından; "*kırsal mahalle ve kırsal alan*" olarak söz edilecektir.

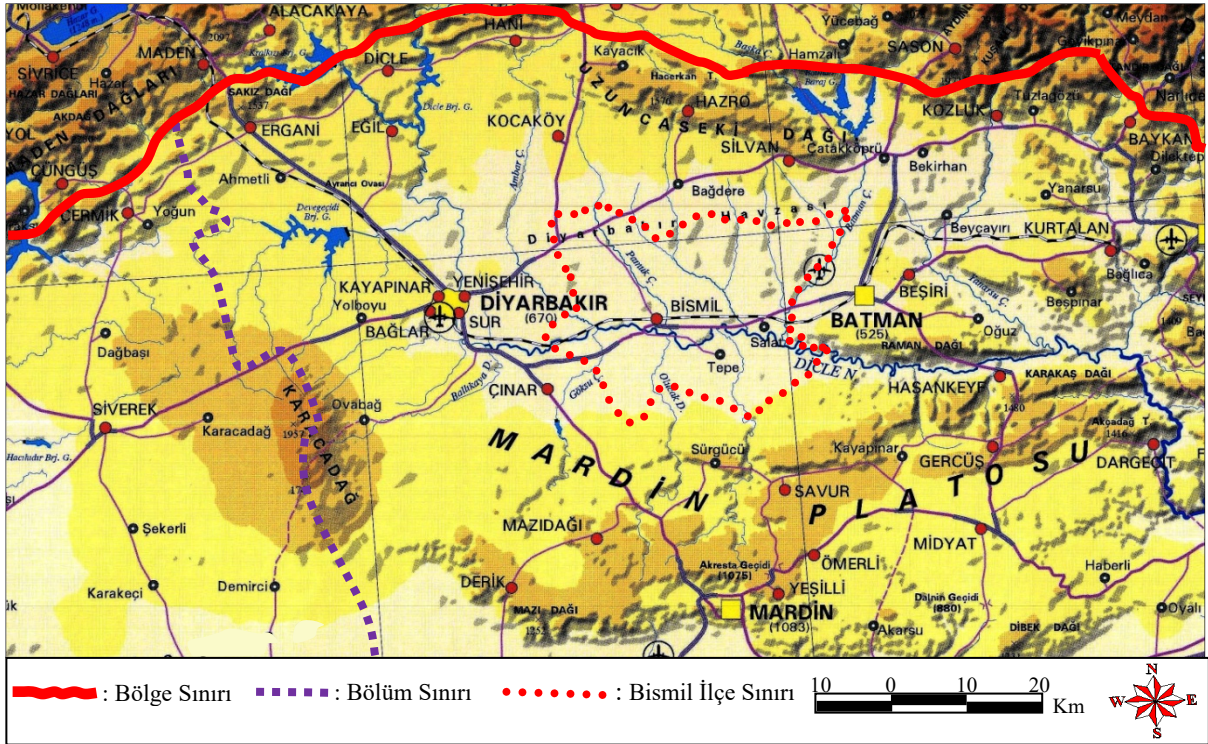
2. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Kapsamı

Bu çalışmanın ana temasını, Bismil ilçesindeki doğal ve beşeri unsurların tarımsal arazi kullanımını yönünden ele alınarak ilçenin tarım potansiyelinin tespit edilmesi ve tarımsal planlama yönelik kararlar geliştirilmesi oluşturmaktadır. Bu bağlamda, yörenin beşeri ve doğal ortam potansiyelinin belirlenmesi ve bu yapılar arasındaki etkileşimlerin analiz edilerek, planlamaya yönelik kararların geliştirilmesi, araştırmanın amacını oluşturmaktadır. İlçedeki jeolojik yapıya ve jeomorfolojik özelliklere, iklim, toprak ve su potansiyeline bağlı olarak yürütülen tarımsal faaliyetlerin yaygınlığı, araştırmanın tematik kapsamının belirlenmesinde etkili olmuş, tarımsal eksenli sektörlerin planlama açısından değerlendirilmesi ise, çalışmanın çerçevesini oluşturmuştur. Bu çalışmada, Bismil ilçesi yönetsel alanındaki doğal ortam koşulları ile beşeri potansiyelin ilçenin tarım potansiyeli üzerindeki etkisi incelenmiş, ilçedeki tarımsal arazi varlığı ve tarımsal arazi kullanım durumu tespit edilmiş, var olan durumun sürdürülebilir kalkınma bağlamında geliştirilmesi için neler yapılabileceğine dair kararlar geliştirilmiştir.

Çizelge 1. Diyarbakır iline bağlı ilçelerin nüfusları, yüzölçümleri (km²) ve nüfus yoğunlukları

İlçe Adı	İlçe Nüfusu (2015)	Yüzölçümü (km ²)	Nüfus Yoğunluğu
1. Çınar	70519	1934	36,46
2. Bismil	113725	1679	67,73
3. Kulp	35061	1560	21,24
4. Ergani	125290	1510	84,14
5. Silvan	84841	1252	67,76
6. Sur	117698	1227	95,9
7. Lice	25354	982	25,81
8. Çermik	50356	948	53,11
9. Dicle	39025	738	52,87
10. Çüngüş	12393	512	24,20
11. Kayapınar	308994	480	643,7
12. Eğil	22769	449	50,71
13. Hani	32600	436	74,77
14. Bağlar	375312	429	874,8
15. Hazro	16917	426	39,71
16. Yenişehir	206884	358	577,8
17. Kocaköy	16498	248	62,52
Genel Toplam	1654196	15168	109,05

Kaynak: Harita Genel Komutanlığı (2014).Sıralama ilçe yüzölçümlerine göre yapılmıştır.

Şekil 1. Bismil ilçesinin lokasyon haritası (1/1000000 ölçekli Türkiye Fiziki haritası. Harita Genel Komutanlığı, Baskı-8, 2009).

3. Doğal Ortam Özellikleri

Diyarbakır havzasının doğu yarısını kapsayan Bismil ilçesi ve yakın çevresi, hem jeolojik hem de morfolojik havza ünitesinin bir parçası konumundadır. İlçenin kuzey ve güneyinde Paleosen- Eosen yaşlı formasyonlardan oluşan yüksek platolar bulunurken, ilçe yönetsel alanının üzerinde bulunduğu depresyon tabanında ise, Pliyo- Kuvaterner ve Kuvaterner yaşlı depolar yer almaktadır.

İlçenin güneyindeki relief koşulları, Mardin eşiği platosundan Dicle nehri vadisine doğru tedrici bir alçalma göstermektedir. İlçenin kuzeyinde, tıpkı güneyde olduğu gibi platolar kuşağı yer almaktadır. Hazro- Silvan kıvrım kuşağında 1255 m. yükseklikteki Ziyaret Tepe en yüksek zirve konumundadır. Bu kıvrım zonundan güneyindeki Silvan platosuna doğru az engebeli bir relief hâkimdir ve arazinin yüksekliği tedrici bir şekilde azalarak Dicle nehri vadisine kadar devam etmektedir (Harita 3). Bu durum Mardin eşiğinden, Bismil depresyonuna doğru uzanan jeomorfolojik birimler için de geçerlidir.

Bismil yöresi, en fazla yağışı kış mevsiminde almaktadır. Fakat bu dönemdeki sıcaklık ortalamaları karasal iklim koşullarına yakın değerler göstermektedir. Dolayısıyla yörede Akdeniz-Karasal iklim tipi arasında geçiş özellikli bir iklim hüküm sürmekte ve Akdeniz yağış rejimi etkili olmaktadır (Çizelge 2). 1984- 2001 yılları arasındaki meteorolojik verilere göre Bismil ilçesinde ortalama sıcaklık değerleri Temmuz ayında 30,4 °C, Ocak ayında ise 2,5 °C olup, yıllık ortalama sıcaklık değeri ise 15,7 °C'dir. Bu ortalama değerler, iklimik ortalamalar açısından, Akdeniz iklimine benzer özellikler yansıtmaktadır. 1984- 2001 döneminde ortalama yıllık yağış tutarı 447,9mm olan Bismil yöresinde en fazla yağış kış (%43) mevsiminde düşmektedir. Diğer mevsimlerde ise yağış belirgin bir azalış göstererek, ilkbaharda %35, Sonbaharda %19 ve yaz mevsiminde ise, %3 civarına kadar düşmektedir. 2001-2012 arasında Bismil meteoroloji istasyonuna ait kayıtlı veriler olmadığı için, değerlendirmeler mevcut verilerle yapılmıştır.

Çizelge2. Bismil ve yakın çevresindeki meteorolojik istasyonların sıcaklık ortalamaları (MİGM, 2006).

RasatSür esi(yıl)	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Ort (°C)	
Bismil	15	2.5	4.2	8.5	14.6	18.9	25.8	30.4	29.1	23.6	16.7	9.3	4.2	15.7
D.bakır	71	1.5	3.6	8.3	13.8	19.4	26.0	31.0	30.4	24.9	17.2	9.9	4.2	15.8
Batman	37	2.6	4.7	9.4	14.6	19.8	26.3	30.9	29.9	24.7	17.4	9.9	4.7	16.3
Silvan	19	2	3.5	7.9	13.7	18.3	24.1	27.8	27.1	23	16.5	9.5	4.5	14.8
Çınar	6	2.2	3.9	7.9	14.8	19.3	26.9	31.7	29.8	26.5	17.5	9.5	3.8	16.2
Savur	19	2	3.7	7.8	13.8	19	25.6	30.0	29.3	24.8	17.2	9.6	4.3	15.6
Hazro	11	2.3	2.8	7	13.6	17.6	23.7	28.7	28.7	24.4	17.4	9.2	4	15.0

2012-2016 yılları arasında, Otomatik Meteorolojik Gözlem İstasyonları'nın (OMGİ) devreye girmesiyle, ilçeye ait meteorolojik veriler kayıt altına alınmaya başlanmıştır. Bu bağlamda, son beş yıla ait veriler de önceki sonuçlara benzerlikler göstermektedir. En önemli farklılık ise, kış (%40) ve ilkbahar (%39) mevsimlerindeki yağış oranlarının değişimidir ki, bu farklılık önceki verilerin ölçüm hassasiyetiyle de ilgili olabilir. Sıcaklıklarda ise, önemli bir değişiklik görülmemektedir (Çizelge 3).

Bismil depresyonunun kuzey ve güneyindeki morfografik üniteler başta olmak üzere yükselti değerlerinin artması ile birlikte ortalama yağış miktarının da (Silvan: 723mm, Hazro: 1039mm ve Mardin: 925mm) arttığı görülmektedir. Bismil yöresindeki genel iklim özelliklerine bağlı olarak, mayıs ve ekim ayları arasındaki dönemde su noksanı, ekim ayından itibaren toprakta su birikmesi ve aralık ile nisan ayları arasında ise su fazlalığı oluşmaktadır (Özgen, 2007). Bismil ilçesi, hidrografik ünite olarak, Türkiye ve hatta Ortadoğu'nun en önemli akarsularından biri olan Dicle nehri'nin yukarı havzasında bulunmaktadır. İlçenin yakın çevresindeki morfolojik ünitelerden beslenen akarsuların (Ambar, Salat, Savur çayları vd.) yanı sıra, Kulp, Sason ve Muş güneyi dağlarından beslenen Batman Çayı ile Hazar gölünden doğan Dicle nehri daha çok bölge dışından beslenmektedir (Şekil 3).

Bismil ve yakın çevresinde, özellikle morfografik, iklimik ve hidrografik koşulların beşeri yaşama uygun ortamlar sunması, nüfus ve yerleşmenin bu sahalarda gelişmesine zemin oluşturmuştur. Nitekim yörede, paleolitik dönemden beri yerleşim birimlerinin kurulduğu tespit edilmiştir. Yukarı Salât, Ziyaret ve Kortik Tepe gibi yörelerde yapılan kazı çalışmaları, Bismil havzasında insanlık tarihi ile ilgili paleolitik, neolitik ve kalkolitik dönemlere ait kalıntıların bulunması bu düşüncüyü desteklemektedir (Algaze, Breuninger, Ligtfoot, Rosenberg, 1994; Rosenberg, M., Togul,1991; Özkaya, San, 2007; Miyake, 2005). Bu durum yörenin insan yaşamına içkin uygun doğal ortam koşullarının varlığının yaşanılabilirliğiyle ilgilidir (Özgen, 2008). Binlerce yıldan, günümüze kadar insan faaliyetlerine ev sahipliği yapan Bismil depresyonuna yerleşen topluluklar doğal bitki örtüsünü -

tarım, ticaret ve enerji amaçlı- tahrip ederek yok etmişlerdir. Dolayısıyla yörenin doğal bitki örtüsü, çok nadir olarak, birkaç kuytu alanda bulunan meşe toplulukları dışında antropojen steplerden oluşmaktadır. Bu birlikler, yörenin asıl bitki örtüsünün orman veya ağaçlı step vejetasyonu olduğunu gösteren kanıtlardandır.

Çizelge 3. Bismil ilçesine ait dönemsel sıcaklık ve yağış değerleri (MGM, 2017)

	Aylar	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Dönem	1984- 2001	2,5	4,2	8,5	14,6	19	25,8	30,4	29,1	23,6	16,7	9,3	4,2
Sıcaklık (°C)	2012- 2016	3,2	6,4	9,9	14,8	19,8	26,1	29,8	29	23,6	17,6	9,7	3,1
Dönem	1984- 2001	56,5	67,1	58,4	50,3	41,5	7,8	2,7	0,2	0,9	29	53	63,3
Yağış (mm)	2012- 2016	32,3	48,8	52,2	32,2	38,9	4,2	1,4	0,9	8,8	18,3	32,7	44,4

Kaynak: Meteoroloji Genel Müdürlüğü (MGM) Veri Merkezi

Bismil depresyonunda yaygınlık gösteren kırmızı kahverengi ve kahverengi orman toprakları farklı litolojik ve organik yapının etkisiyle oluşmuşlardır. İlçe topraklarının % 79,5'i Pliyo-Kuvaterner yaşlı denizel ve gölsel depolanmalar üzerinde oluşan kırmızı kahverengi topraklar, %10,9'u kahverengi ve %5,4'ü ise alüvyal topraklardan oluşmaktadır (Diyarbakır İli Arazi Varlığı, 1990).

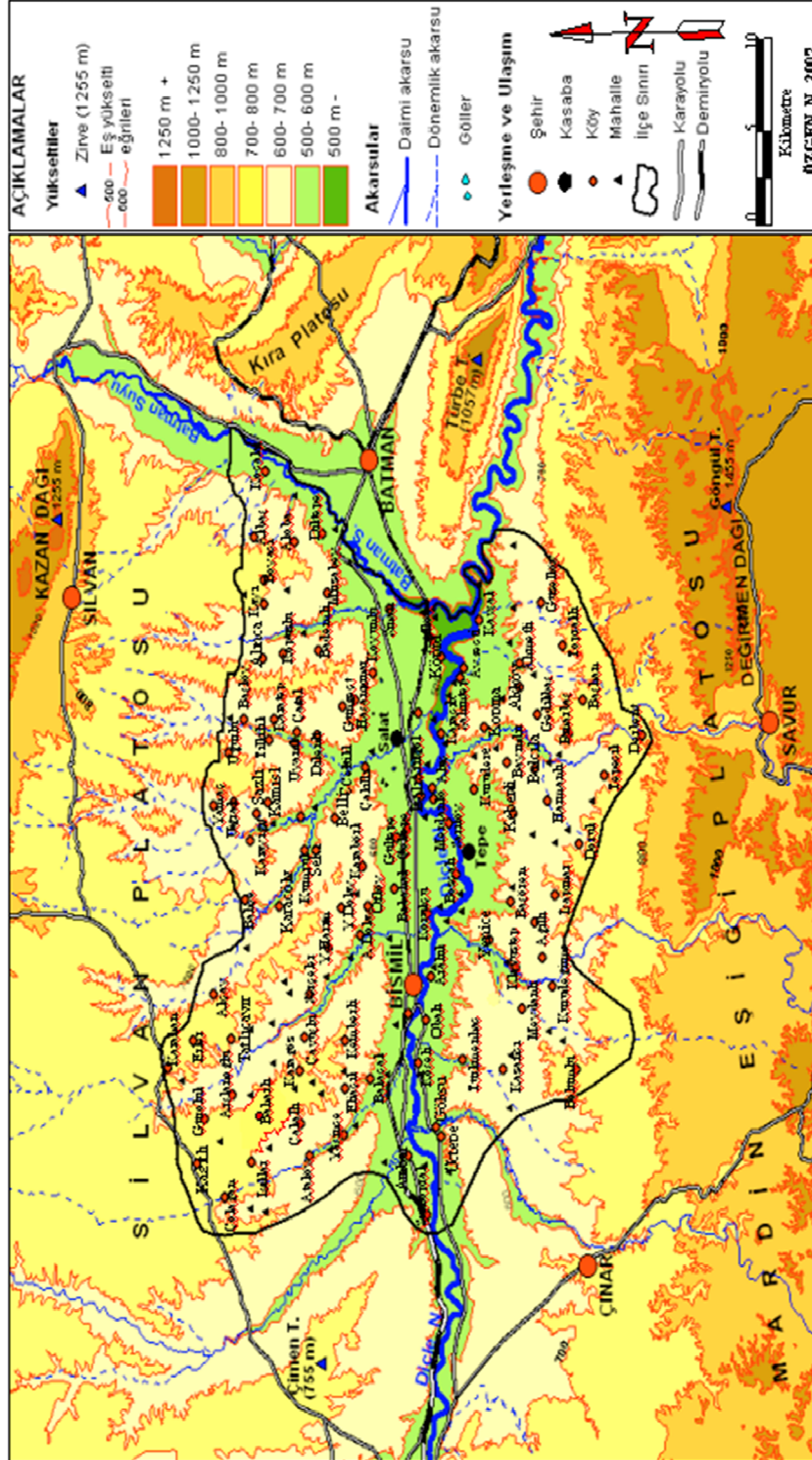
4. Arazi Bölünüşü ve Arazi Kullanım Durumu

İnsanın sosyoekonomik etkinliklerine bağlı olarak yeryüzünde yapılmış düzenlemeler beraberinde arazi bölünüşü kavramını getirmiştir. Buna göre çeşitli amaçlar doğrultusunda doğal ortamdaki yararlanması veya herhangi bir beşeri faaliyetin yürütülmesi için insan tarafından yeryüzünde yapılan yer seçimi sonucunda arazi bölünüşü gerçekleşmiştir. Sınırları belirli bir mekânda üzerinde yürütülen faaliyetlere göre adlandırılan arazi parçalarının bütün halinde miktarı arazi varlığını; bütün halindeki arazinin kullanıma göre ayrımı ise arazi bölünüşünü ifade etmektedir. Bu bağlamda, Bismil ilçesinin genel arazi bölünüşü ve ilgili veriler incelendiğinde, araştırma alanımız için “tarım havzası” tabirini kullanmak yerinde bir ifade olacaktır (Çizelge 4). Çünkü ilçe arazisinin yaklaşık % 95'i tarım alanı olarak kullanılmaktadır. Bu durum, öncelikle reliyef ve iklim koşullarının tarım faaliyetlerine uygun olmasıyla ilgilidir. Nitekim ilçe arazisinin %72,6'sının nadassız tarım ve %15,5'inin de sulu tarım alanı olarak kullanılması da bunun göstergelerindedir.

Çizelge 4. Bismil ilçesinde Arazi Bölünüş tablosu (TÜİK, 2000)

Kullanıma göre arazi bölünüşü	Alan (Km ²) -2000-	(%)	Alan (Km ²) -2016-	(%)
Ekili tarım alanları (nadassız)	1191,05	72,6	798	% 56,58
Ekili tarım alanları (sulanan)	253,57	15,5	449	% 31,84
Ekili tarım alanları (Nadassız)	87,26	5,3	0	0
Otlak alanları	29,17	1,8	94	% 6,67
Akarsu taşkın yatakları	27,87	1,7	27,87	% 1,98
Yerleşim alanları	17,20	1,0	17,20	% 1,22
Dikili alanlar (bağ, fıstık, meyveler)	14,35	0,9	3,88	% 0,28
Göl ve bataklık alanları	12,02	0,7	12,02	% 0,85
Bodur meşelikler ve çalılık alanlar	8,35	0,5	8,35	% 0,59
Toplam Alan	1640,862	100	1408,22	% 100
Yeni Hassas Ölçümlere göre	(1679, km²)			

Kaynak: Bismil ilçesine ait tarımsal veriler, TÜİK, 2000- 2016 ve Bismil ilçe Gıda- Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü'nden (2016) temin edilmiştir. Önceki çalışmalarda, ilçenin yüzölçümü 1640 km² olarak belirlenmiştir. Ancak, Harita Genel Komutanlığı (2014) verilerine göre, Bismil ilçesinin toplam alanı 1679 km² olarak verilmektedir. İlçe yüzölçümüne ait bu tür hatalar, ilgili birimlerin teknik yetersizliğinden kaynaklanmaktadır.

Şekil 2. Bismil ilçesi ve yakın çevresinin fiziki haritası

5. Tarım Alanları

Tarımsal ürünlerin yetiştirildiği alanlara tarım alanı denir. Tarım alanları arazi kullanımı bakımından ekili ve dikili alanlar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Tohum ekerek üzerinde yıllık veya sezonluk tarımsal bitki yetiştirilen, her ürün alınıştan sonra yeniden işlenen tarım alanları ekili alanlar olarak tasnif edilmektedir. Ekili alanları kendi içinde sulanan ekili alanlar, sulanmayan ekili alanlar olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür. Sulanan tarlalar, sebze ve çiçek bahçeleri sulanan ekili alanları meydana getirirler. Nadasa bırakılan kuru tarım alanları ile nadasa bırakılmayan kuru tarım alanları ise, sulanamayan ekili alanları oluştururlar. Üzerinde uzun ömürlü kültür bitkilerine yer veren tarım alanlarına dikili alanlar denir. Genelde fidan dikilerek oluşturulduğu için dikili alan adı verilen bu tarım alanlarında tarımsal bitkiler devamlı olarak toprakta kalmaktadır. Bakımı düzenli olarak yapıldığı takdirde, dikili alanlardan uzun yıllar boyunca her yıl veya belirli periyotlarda ürün alınabilmektedir. Bu nedenle dikili alanlar üzerinde yetiştirilen kültür bitkilerine “uzun ömürlü bitkiler” de denilmektedir. Dikili alanlar sulama durumuna göre sulanan dikili alanlar ve sulanmayan dikili alanlar olarak ikiye ayrılmaktadır (Özçağlar, 2014:129-131).

Bismil ilçesinde, TÜİK 2000 verilerine göre toplam 154623 hektar (1546,23 km²'lik) alan kaplayan tarım alanlarının; 274 ha meyvelik, 200 ha bağlık alan ve 893ha da sebze alanı olarak kullanılmıştır. İlçe topraklarının % 94,6'sının faal tarım alanı olarak kullanılıyor olması, yörenin “tarım havzası” olduğunu göstermektedir. İlçe sınırları içindeki tarım alanlarının %90'ında kuru tarım yapılmaktadır. Son yıllarda Batman barajından, Dicle nehrinden ve Batman suyundan yapılan cazibe sulamasıyla Bismil ovasında (ilçe arazisinin yaklaşık %14,9'u) sulu tarım yapılabilmektedir. Bismil ilçesinde dikili tarım alanları 474 hektarlık bir alan kaplamaktadır. Bu alan içerisinde meyvelikler %58'lik bir orana sahiptir. Bağ alanları ise %42'lik bir oranda dağılım göstermektedir. Sulama imkânlarının gelişmesi ve piyasa ekonomisine bağlı olarak ilçede bağ alanlarının gelişim gösterdiği, kuru tarım ve diğer meyvelik alanların ekimi ise azalmıştır (Çizelge 5).

Çizelge 5. Bismil ilçesinde tarım alanlarının bölünüşü ve oranları (TÜİK, 2000 ve 2016)

	Dikili Tarım Alanları (Hektar)		Ekili Tarım Alanları (Hektar)		
	Meyvelikler	Bağ Alanları	Sulu tarım	Kuru Tarım	Sebze Ekim Alanları
2000	274	200	25357	129266	893
	% 58	% 42	%14,9	%84,6	% 0,5
	474		163930		
	% 0,29		% 99,71		
2016	178	210	44900	79800	1100
	%46	%54	%35,6	%63,4	%0,8
	388		125800		
	% 0,31		% 99,69		

2016 yılı itibariyle, ilçede tarımsal faaliyetlere yönelik sulama imkânlarının artmasıyla birlikte, sulu tarım alanlarının arttığı (%14,9'dan %35,6'a), kuru tarım alanlarının ise azaldığı görülmektedir. Toplam tarım alanları içerisinde, sebze ekim alanların oranı % 0,8 ile çok düşük bir değer göstermektedir. Bu durumun asıl nedenini daha fazla gelir getirdiği için tahıl ürünlerine meyvelerden daha fazla yer ayrılması oluşturmaktadır. Son yıllarda Antep fıstığı, kayısı ve badem dikili alanlarda yaygın olarak yetiştirilen ürünlerdir. Bismil ilçesinde üzüm ve fıstık aynı alanda birlikte yetiştirilerek bir çeşit polikültür tarım yapılmaktadır. Dikimi yapılan asma fidanları 3- 4 yıla, fıstık fidanları 8- 10 yıla kadar olgunlaşarak ürün vermeye başlarlar. Bu özellikteki tarım alanları daha çok Mardin eşiği platosuna ve Güneydoğu Toroslar'ın güney eteklerine doğru yaygınlık göstermektedir. Tepe, Kazancı, Derbent, Topraklı, Harmanlı mahalleleri ile Kurudeğirmen ve Ağılı mahalleleri fıstık ve bağ tarımının yoğunlaştığı yerlerdir. Bu alanlarda yükselti ve eğimin artmasının yanı sıra kireç ihtiva eden toprakların varlığı bu ürünler için uygun yetiştirme koşulları oluşturmaktadır. Yaz sıcaklıklarının fazla olması üzümün daha kaliteli olmasına neden olmaktadır. Bu meyvelerin yetiştirilmesi ticari amaçla değil, tamamen iç tüketim amaçlıdır. Diyarbakır genelinde bağcılık

faaliyetlerinin en düşük olduğu ilçelerden biri de Bismil ilçesidir (Çizelge 6). Bu durumu, çevresel koşulların etkisi ile oluşan bir kültür hadisesi şeklinde açıklamak daha doğru olacaktır. Eğim, toprak türü, toprak derinliği, toprağın geçirimsizlik özelliği, iklim koşulları (özellikle sıcaklık, yağış ve don) gibi çevresel faktörler önemli derecede etkili olmaktadır.

Çizelge 6. Diyarbakır ilinde dikili alanların ilçelere göre dağılışı (TÜİK, 2000 ve 2016 yılları)

İl	İlçe	Alan (Ha) 2000	Alan (Ha) 2016	İlçe	Alan (Ha) 2000	Alan (Ha) 2016
Diyarbakır	Ergani	4212	38063	Merkez *	1160	2410
	Çermik	3837	54028	Hazro	967	10459
	Çüngüş	3754	23675	Çınar	810	15284
	Lice	3629	7533	Hani	778	18175
	Dicle	2728	28788	Kulp	796	25718
	Silvan	1767	14741	Bismil	274	3032
	Eğil	1447	14345	Kocaköy	9	1060
	Toplam	21374	181173		4794	76136

* Merkez ilçeler: Bağlar, Sur, Kayapınar ve Yenişehir ilçelerinden oluşmaktadır.

Bismil ilçesinde de gittikçe rağbet gören ve ekim alanı artarak devam eden Antepfıstığı; kış mevsiminde soğuğa karşı dirençli olup, -19 °C'ye kadar dayanabilmektedir. Meyvelerin olgunlaşma döneminde, Haziran, Temmuz ve Ağustos aylarında sıcaklığın yüksek olması gerekir. İlkbaharı soğuk ve çok sıcak olan yerlerde antepfıstığı yetiştirmek mümkün değildir. İklimi fazla nemli olan sahalarda fıstık meyveleri olgunlaşmadığından, nispi nemin % 50-60 civarında olduğu yerlerde çok iyi gelişir. Ayrıca, bu aylarda görülen sağanak ve devamlı yağmurlar, tozlaşmayı azalttığı gibi salkım seyrelmesi, çiçek dökümü ve meyve dökümlerine sebep olurlar. Böylece fıstığın istemiş olduğu koşullara baktığımızda bölge illerinin fıstık tarımına uygun olduğu açıkça anlaşılmaktadır (Kalelioğlu, 1989). Antepfıstığı kültürü için en uygun alan Güneydoğu Anadolu bölgemizdir. Türkiye'deki ağaçların %89'u; üretiminde %92'si bu bölgemizde yer almaktadır (Doğanay, 1995). 2013 yılı verilerine göre ise, Türkiye'deki toplu Antepfıstığı alanlarının % 96.19'u, üretimin % 84.92'si ve meyve veren yaştaki ağaçların % 91.40'ı Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde bulunmaktadır (Ertürk, Geçer, Gülsoy, Yalçın, 2015).

6. Ekili Alanlarda Yetiştirilen Tarım Ürünleri ve Coğrafi Dağılımları

Akdeniz ve Karasal iklim bölgeleri arasında geçiş özelliği gösteren yarı nemli bir iklimin etkili olduğu Bismil yöresinde; özellikle sıcaklık koşullarının elverişli olması nedeniyle birçok ürünün yetişmesine uygun iklim özellikleri ve tarıma uygun arazi varlığına sahiptir (Şekil 4). Bölgede etkili olan iklim varyasyonlarının bir sonucu olarak ilkbahar yağışları ve akabindeki yaz sıcaklıkları tahıl tarımı için uygun ortamlar sunmaktadır. Yine iklimik gelişmelere bağlı olarak; yaz sıcaklıklarının erken geldiği veya yağışların az düştüğü bahar dönemlerinde ürünlerin verimi düşmektedir. Bu olumsuz durumlar çeşitli sulama olanaklarıyla giderilmeye çalışılmaktadır. Dönemsel veya belli periyotlar dâhilinde etkili olan bu tür iklimsel olumsuzluklar özellikle Dicle nehri vadisi boyunca uzanan tarımsal alanlar hariç, ilçenin tarım alanlarının (Silvan ve Mardin eşiği platoları kuşağı boyunca uzanan tarımsal alanlar) büyük bir bölümünü (% 90'dan fazla) etkileyecek bir duruma sahiptir. Dolayısıyla platolar kuşağında kuru tarım, ova alanında ise sulu tarım ürünleri ekilmektedir. Bölgedeki iklimsel etkilere bağlı olarak binlerce yıldan beri ekimi yapılan tahıl ürünlerinin başında buğday ve arpa gelmektedir (Foto 1).

Bu ürünlerin ardından az da olsa baklagil ekimi (nohut ve kırmızı mercimek) yörede üretilen kuru tarım ürünleridir. Su ihtiyaçları pek fazla olmayan bu ürünlerin ekimi genellikle Silvan ve Mardin eşiği platoları kuşağındaki arazilerde yapılmaktadır. Bu ürünlerin Bismil ovasından, platolar kuşağına doğru çekilmesi veya platolar sahasında daha çok ekimlerinin yapıyor olması, hem doğal

faktörlerin (yeraltı suyunun az olması gibi) hem de ovada ekimi yapılan ve ekonomik paydalarının daha yüksek olduğu farklı ürünlerin tercih edilmesinden kaynaklanmaktadır. Böylelikle platolar kuşağında uzanan tarımsal alanlarda buğday ve arpa başta olmak üzere, nohut ve kırmızı mercimek gibi tarım ürünleri yaygınlık göstermektedirler. Bismil ovasına doğru inildiğinde, yeraltı su seviyesinin arttığı ve binlerce sondaj su kuyularının açıldığı basen alanında sulu tarım olanaklarının geliştiği görülmektedir.

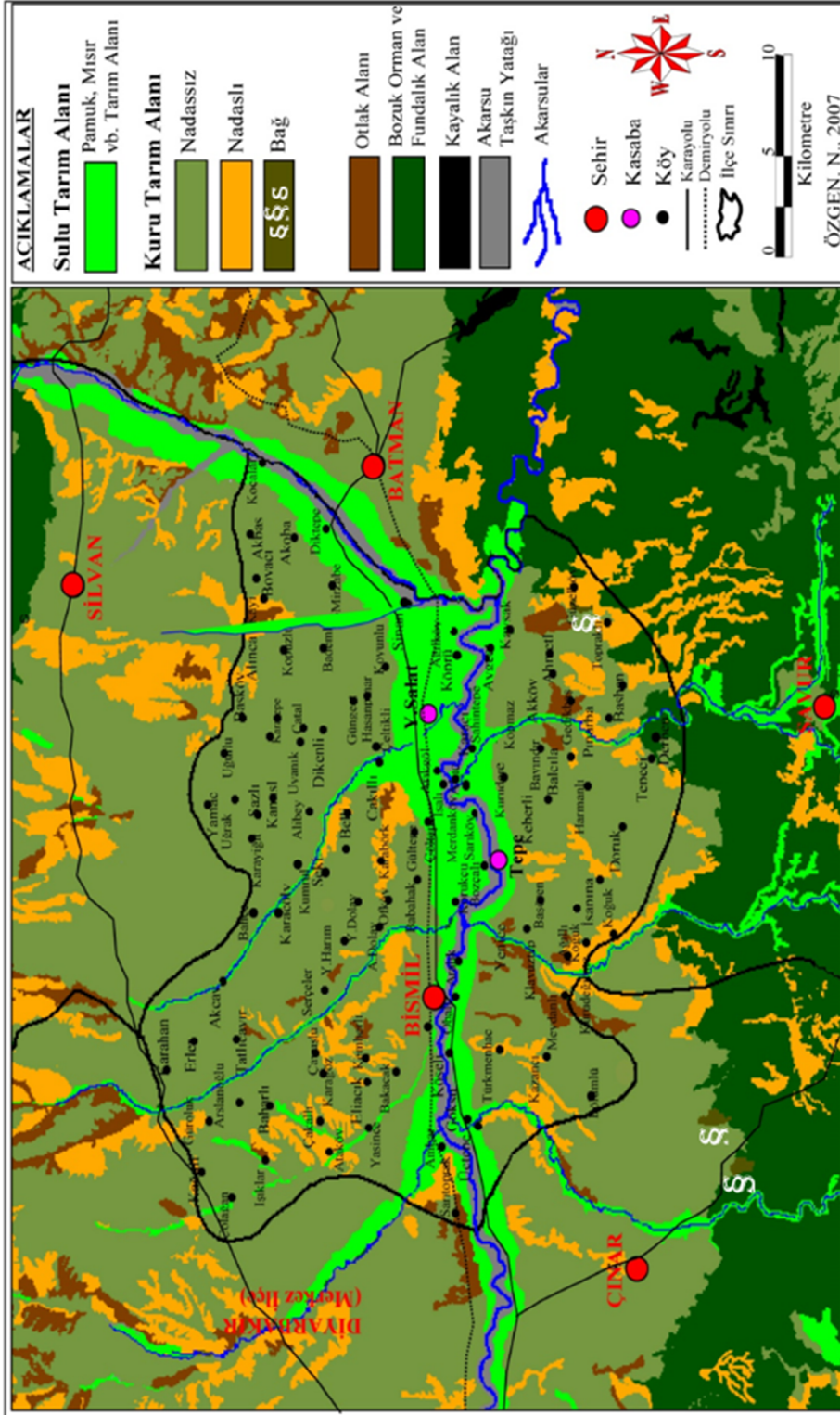
GAP kapsamında inşa edilen ve kısmen faaliyete geçirilen Batman barajı, Batman, Silvan ve az da olsa Bismil ovasının topraklarına hayat veren bir sulama kompleksidir. Batman barajının sol sahil sulaması 855 ha ve sağ sahil sulaması 604 ha olmak üzere toplam 1459 hektarlık tarımsal alan bu baraj suyu ile sulanabilmektedir (<http://www.gap.gov.tr>, 2007).

Foto 1. On binlerce yıl önce insanın kültüre ettiği buğday, tüm dünyada olduğu gibi Bismil yöresinde de insan yaşamı için vazgeçilmez ürünlerdendir.

Batman barajından elde edilen sulama suyu ile Sinan, Yukarı Salat, Ağılköy, Koyunlu, Köprü ve Çeltikli gibi mahallelerde tarımsal araziler sulama suyuna kavuşturulmuş ve bununla birlikte sulu tarımın en önemli ürünlerinden olan pamuk ve mısır tarımı yapılmaya başlanmıştır. Sulamaya açılan Bismil ovasındaki tarım arazilerinde ekimi yapılan bu ürünler, tarım sanayisinin hammaddesi olarak işlenmek üzere genellikle en yakın fabrikalara ulaştırılmaktadır. Bismil ilçesinde son yıllarda açılan tarıma dayalı sanayi tesisleri (un fabrikası, çırçır fabrikası, yağ fabrikası, iplik fabrikası gibi) ile hammaddenin fazla masraf ve zaman tüketilmeden daha yakın tesislere aktarılması sağlanmıştır.

Özellikle Dicle nehri vadisi boyunca bol alüvyal toprakların yer aldığı verimli kuşak boyunca sebze bahçeleri geniş bir yayılım göstermektedir. En sık yetiştirilen ürünler başta karpuz olmak üzere, kavun, domates, hıyar, biber ve patlıcandır. Karpuzu ile ünlü Dicle nehrinin alüvyal toprakları, son yıllarda nehir suyunun aşırı kirlenmesi nedeniyle sebze üretim oranında bir azalma görülmektedir. Buna rağmen akarsu boyunca çok sayıda bostan ekimi süregelmektedir. Bunlar içerisinde karpuz ve kavun en çok yetiştirilen ürünlerdendir. Bismil ilçesinde yetiştirilen tüm sebzeler içerisinde karpuzun oranı % 50 civarındadır. Bu durum hem karpuzun yetişmesi için uygun doğal koşulların varlığı (Dicle nehri vadisi boyunca yer alan alüvyal depolar) hem de yerleşik bir kültürün devamı olarak açıklanabilir. Böylelikle, Bismil ilçesindeki tarımsal arazi varlığı, morfolojik ve hidrografik etmenlerin etkisiyle belirli kuşaklar oluşturmuşlardır. Platolar kuşağında kuru tarım (başta buğday, arpa, mercimek ve nohut), Bismil ovasında ise (batıda Ambar mahallesi- doğuda Batman suyuna kadar) sulu tarım (pamuk, mısır) ve Dicle nehri ve kollarındaki alüvyal alanlarda ise sebze ekimi yapılmaktadır.

Şekil 4. Bismil ilçesinde genel arazi bölünüşü haritası.

6.1. Buğday

Bismil ilçesinin yer tuttuğu Yukarı Dicle havzası, buğdayın ilk kültüre edildiği alanlardandır. Özellikle Neolitik döneme ait yerleşim birimlerinde/ höyüklerde yapılan kazılarda buğday bitkisine ait tohum ve figürler bu kuramı desteklemektedir. Günümüzden 12 bin yıl önce; göçebe insan toplulukları, eski dünyada uzun süren buzul çağının ardından gelen daha elverişli iklim koşulları sayesinde sayıca çoğalmaya ve doğada hazır bulduklarından daha fazla yiyeceğe gereksinim duymaya başladılar. Bunlar arasında, bugün "Verimli Hilal" adı verilen bölgede yaşayanlar diğerlerine göre daha şanslıydılar (Mezopotamya'nın diğer adı olan Verimli Hilal; bugünkü İran, Irak, Türkiye, Suriye, Lübnan, İsrail ve Filistin'i kapsayan yay biçimindeki bölgenin adıdır). Bu bölge başta buğday ve arpa olmak üzere pek çok tahılın yabani atalarının merkezidir. İnsanların küçük, ama elde etmesi kolay ve besleyici değeri yüksek buğday ve arpa tanelerini fark edip diyetlerine ve yaşamlarına katmaları kadar doğal bir şey olamazdı. Önceleri bu iki tahılı doğadan toplarken, zaman geçtikçe kendileri ekip biçmeye başladılar. İnsanlar, binlerce yıldır sürdürdükleri göçebe, avcı-toplayıcı hayat biçiminden yerleşik-üretici yaşama geçtiler, çünkü ekim ve hasat aynı yerde uzun süre kalmayı gerektiriyordu. Olasılıkla, uzunca bir süre her iki yaşama biçimi de beraberce götürüldü, ama sonunda, günümüzden yaklaşık 10 bin yıl kadar önce yeryüzünde tarım yapılan ilk insan yerleşim alanları Güneydoğu Anadolu'da ve kuzey Suriye'de görülmeye başladı (Nesbitt, Samuel, 1996).

Ziraat Mühendisleri Odası (ZMO, 2014) verilerine göre; dünya buğday üretiminin %2,6'sını (19.000.000 milyon ton) karşılayan Türkiye, dünyanın en önemli buğday üretici ve tüketici ülkeleri arasında yer almaktadır. Türkiye'de bölgesel ölçekte Orta ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri önemli buğday ekim ve üretim alanlarına sahiptir (Çizelge 7 ve 8).

Çizelge 7. Türkiye'nin buğday üretimi (milyon ton) ve dünya üretimdeki oranı (%) (TÜİK ve ZMO, 2014).

Üretim Yılı	Türkiye'deki toplam buğday üretimi (mil.ton)	Dünya buğday Üretimindeki Oranı (%)	Üretim Yılı	Türkiye'deki toplam buğday üretim (mil. Ton)	Dünya buğday Üretimindeki Oranı (%)
1961	7135000	3.6	1990	20000000	3.7
1965	8630000	3.7	1995	18000000	3.8
1970	10081000	3.6	2000	21000000	3.6
1975	14830000	4.6	2005	21500000	3.8
1980	16554000	3.8	2010	19600000	3
1985	17032000	4.1	2014	19000000	2,6

Çizelge 8. 2013 verilerine göre, Türkiye'de bölgeler bazında üretilen buğday miktarı (bin ton) ve oranı (%) (Ziraat Mühendisleri Odası, 2013).

Bölgeler	Ekmeklik Buğday		Makarnalık Buğday	
	Miktar (bin ton)	%	Miktar (bin ton)	%
Marmara	2638	15	0,9	0,02
Ege	1245	7	526	13
Orta Anadolu	6536	36	1143	28
Akdeniz	2159	12	377	9
Doğu Anadolu	1253	7	31	1
Güneydoğu Anadolu	2456	14	1.881	46
Karadeniz	1687	9	118	3
Toplam	17975	100	4.075	100

Güneydoğu Anadolu Bölgesinin yeryüzü şekilleri bakımından sade ve iklim koşullarının yarı kurak olması ile steplerin geniş bir yayılım göstermesi, birer step bitkisi olan buğdaygillerin ana vatanının bu bölge olması gibi hususlardan dolayı yörede ekonomik geçerliliği ağır basan tahıl ürünü olmuştur. Ancak bölgenin büyük bir kısmı üzerinde etkili olan yarı kurak iklimin tahıl üretimi için ideal koşullar sağladığı söylenilemez. Akdeniz yağış rejiminin yıl içinde düzenli bir dağılışı

göstermemesi, bölgede güvenli bir kuru tarım sisteminin geçerli olmasına olanak tanımamaktadır (Tümertekin, 1994). Tarım alanları içinde en büyük alanı kapsayan buğdaydır.

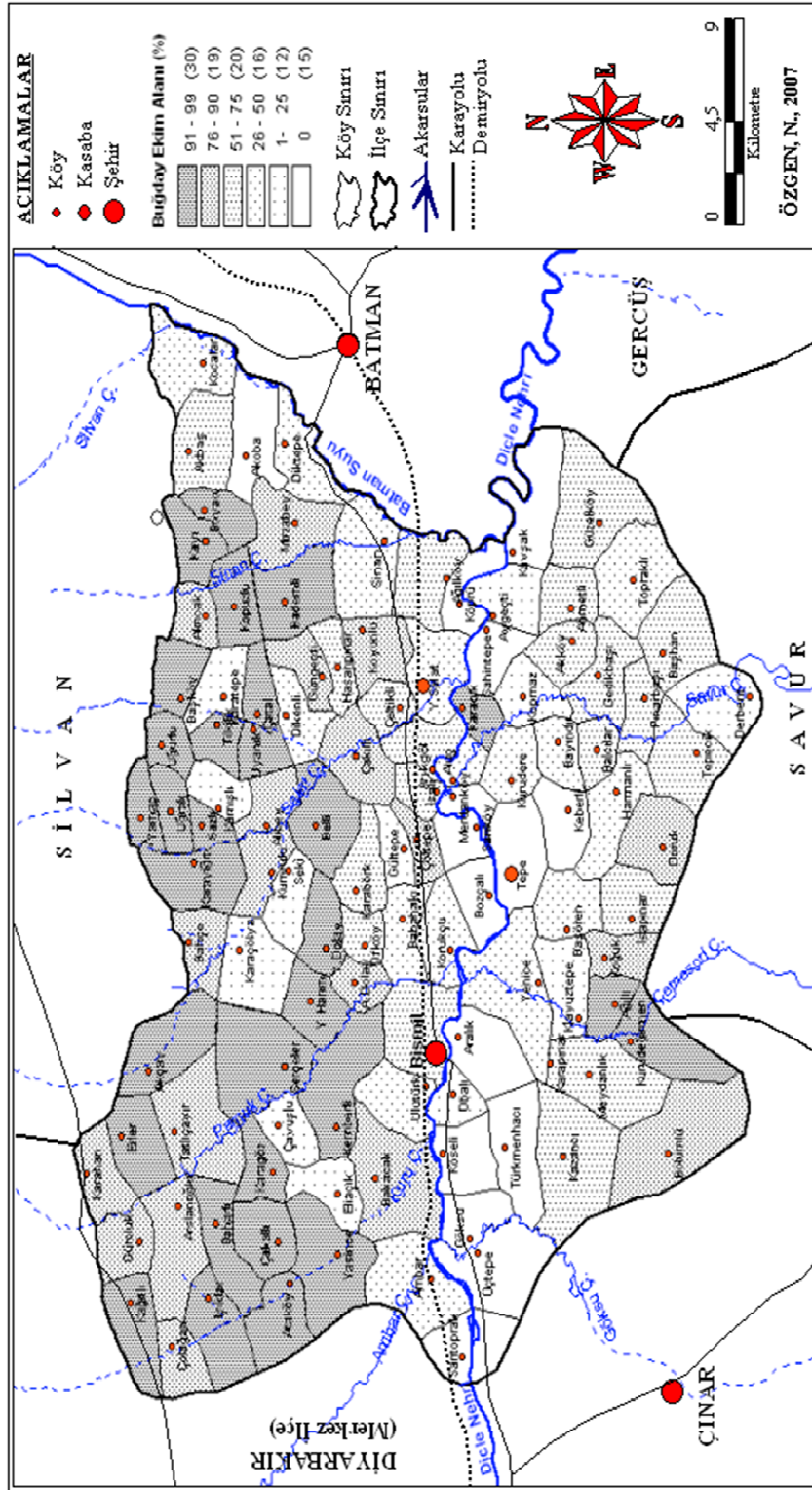
Buğday Türkiye'nin her bölgesinde yetiştirilebilmekle birlikte özellikle Orta Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yaygın olarak üretilmektedir. Nitekim 2013 yılı ekmeçlik buğday üretiminde %36'lık pay ile ilk sırada Orta Anadolu Bölgesi yer almaktadır. Orta Anadolu'yu %15 oranıyla Marmara Bölgesi ve %14 oranıyla Güneydoğu Anadolu Bölgesi izlemektedir. Üretimden en az pay %7 ile Doğu Anadolu ve Ege Bölgeleri almaktadır. Makarnalık buğday üretiminde ise ilk sırayı %46'lık payla Güneydoğu Anadolu Bölgesi almakta, ikinci sırada Orta Anadolu Bölgesi (%28), üçüncü sırada ise Ege Bölgesi (%13) yer almaktadır (Ziraat Mühendisleri Odası, 2013). Yörede, Bandırma 97, Ka "S" Nac, pehlivan, Marmara 86, Sultan 95, Kırkpınar 79, Karacabey 97, Karacadağ 98, Golia, Kırgız 95, Diyarbakır 81... gibi buğday çeşitleri daha çok yaygınlık göstermektedir (Akıncı ve diğ. 2001). İlkbahar mevsiminin uzun ve serin sürdüğü dönemlerde tahıl hasadı 2- 2,5 haftalık bir gecikme ile gerçekleşmektedir. Yağışın az veya zamansız düştüğü dönemlerde ise verim kaybı önemli boyutta olup, sonraki dönemlerde tarım arazileri genelde nadasa bırakılmaktadır (Çizelge 9).

Çizelge 9. Diyarbakır ilinde nadasa bırakılan tarımsal alanların dağılışı (TÜİK, 2000,2010 ve 2016)

İl	İlçe	Yıllara Göre Nadas Alanı (Ha)			İlçe	Yıllara Göre Nadas Alanı (Ha)		
		2000	2010	2016		2000	2010	2016
Diyarbakır	Çınar	13900	50000	894	Silvan	3500	9200	16632
	Kulp	11500	3000	4158	Lice	2700	20000	884
	Merkez	9666	15000	11367	Bismil	2200	25000	0
	Çermik	8500	5600	25987	Ergani	1990	21500	20790
	Dicle	7900	25400	31185	Hani	1900	6500	437
	Hazro	4300	2500	291	Çüngüş	1283	15000	12786
	Kocaköy	4100	8000	208	Eğil	1200	22918	1134

* Merkez ilçeler: Bağlar, Sur, Kayapınar ve Yenişehir ilçelerinden oluşmaktadır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesinde, sıcak ve kurak dönemlerin erken başladığı, dolayısıyla tahıl ürünlerindeki olgunlaşmanın erken dönemlerde (15 Mayıs- 15 Haziran) gerçekleştiği görülmektedir. Dolayısıyla sıcaklık, yağış rejimi ve dağılışı, tahıl tarımına imkân sağlamaktadır (Karadoğan ve Özgen, 2009). Bölgede yüksek üretim potansiyeline sahip buğday gibi, arpa tahılı da yazların çok kurak geçmesi, nedeniyle üretimi olumsuz yönde etkilemektedir. Özellikle GAP'ın tamamlanmasıyla buğday tarımının da sulamalı yapılarak üretimin artması beklenilmektedir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi, ekili tarım alanları (% 15) bakımından İç Anadolu Bölgesinden sonra (% 31) ikinci sırada yer almaktadır. Bölgede topografik şartlar tarımsal ekim alanları için uygun koşullar arz etmesine rağmen, iklimik koşulların daha çok olumsuz yansımaları nedeniyle başta tahıl ürünleri olmak üzere sebze, meyve ve diğer ekili- dikili ürünlerden yağışların düşük yoğunlukta olduğu yıllarda oldukça az verim alınmaktadır. Dolayısıyla şiddetli yaz kuraklıkları özellikle tahıl ürünlerinin verimlilik derecesi üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır. Özellikle Sonbaharda yağışların geciktiği yıllarda ilkbahar mevsiminde ekilen tahıl ürünleri biraz daha geç olgunlaşmakta ve dolayısıyla hasat mevsimi de gecikmektedir. Hasat döneminin gecikmesi, bölgedeki iklimik koşullar bakımından büyük riskler taşımaktadır. Bu risklerin başında sulama problemleri gelmektedir. Bölgenin hemen tamamında (akarsu boyu- taban seviyesi ovaları hariç) son 15- 20 yıla kadar kuru tarım yapılmaktaydı. Son yıllarda bir bölümü tamamlanan Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) ile daha önce kuru tarım yapıldığı bu verimli toprakların bir bölümü suya kavuşturulmuş ve tarımsal üretimde önemli artışlar olmuştur. GAP kapsamında yer alan Silvan barajının tamamlanmasıyla Bismil ilçesi ve Silvan paltosu boyunca uzanan toprakların tamamına yakını sulanabilecek ve böylelikle hem bölge hem de Bismil yöresinin ekonomik gelişimine önemli katkılar sağlayacaktır. Başta iklim olmak üzere, yöre tarımını etkileyen tüm olumsuzluklara rağmen, Bismil ilçesindeki yıllık buğday ekim alanları, bölge ve bölüm düzeyinde önemli bir paya sahiptir (Şekil 5

Şekil 5. Bismil ilçesinde buğday ekim alanlarının dağılışı (TÜİK, 2006)

6.2. Arpa

Hayvan yemi olarak değerlendirilen arpa; buğdaydan sonra ekimi en fazla yapılan tahıldır. Bismil ovasında daha çok sulu tarım ve endüstriyel ürünlerin ekimi yapıldığı için, arpa ekim alanları genellikle Bismil baseninin kuzey ve güneyinde uzanan Mardin eşiği ve Silvan platolarındaki yerleşim ünitelerinde yayılış göstermektedir. Plato kuşağındaki bu kuru tarım alanlarında ekimi yapılan arpa; besi hayvancılığının vazgeçilmez unsurlarındandır (Şekil 6).

Bismil ilçesinde arpa ekim alanları, özellikle plato kuşağındaki arazilerde görülmekle birlikte bu alanlarda da sürekli ekimi yapılan bir ürün değildir. Ürün deseninin her yıl değişim gösterebildiği ilçede, özellikle plato kuşağındaki mahallelerde yıllık ortalama 28- 30.000 hektarlık alan arpa ekimine ayrılmaktadır. Bu alandan elde edilen arpa üretimi, yaklaşık 27-28.000 ton civarındadır (Çizelge 10).

Çizelge 10. Diyarbakır ilinde arpa ekim alanları (ha) ve üretim miktarlarının ilçelere göre dağılımı.

İl	İlçe	Yıllık Ekim Alanı (Ha)		Yıllık Üretim (Ton)		İlçe	Yıllık Ekim Alanı (Ha)		Yıllık Üretim (Ton)	
		2000	2016	2000	2016		2000	2016	2000	2016
Diyarbakır	Merkez*	48500	91172	88912	35934	Ergani	10800	125000	18828	37365
	Bismil	28000	105621	27746	38638	Hani	800	18216	1744	4134
	Çermik	7500	22181	14864	5328	Hazro	2800	5500	4856	1668
	Çınar	22400	67485	19977	23319	Kocaköy	2500	4496	6193	1539
	Çüngüş	900	5091	1962	1309	Silvan	10000	6000	12882	2050
	Dicle	1900	5000	3201	1281	Lice	1400	642	2234	188
	Eğil	2800	17818	6382	3858	Kulp	1500	37921	2973	7810

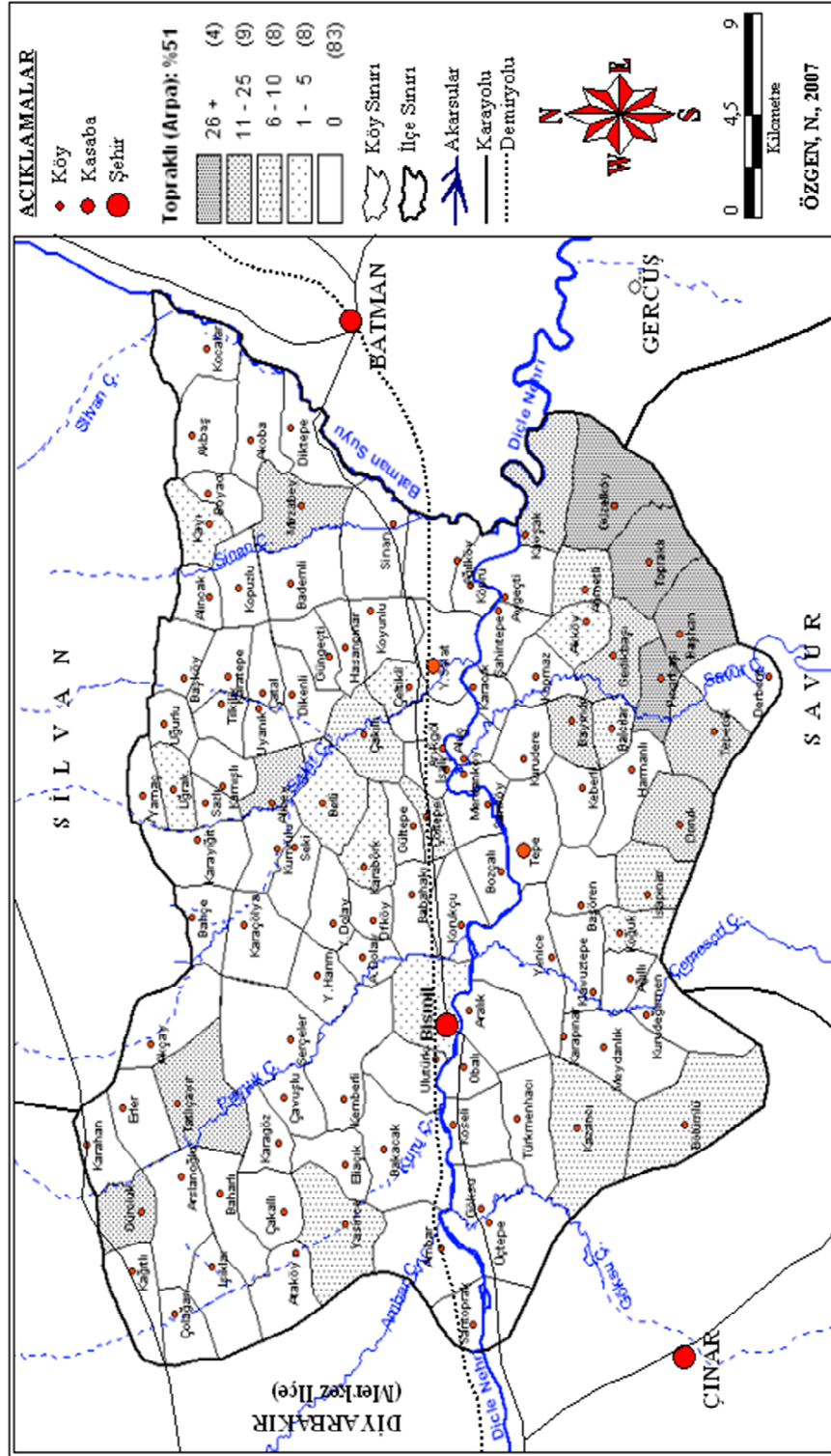
* Merkez ilçeler: Bağlar, Sur, Kayapınar ve Yenişehir ilçelerinden oluşmaktadır.

Beşeri faaliyetlerin ekonomik sonuçları, doğal ortam koşullarına göre değişim göstermektedir. Doğal koşulların uygun olduğu veya doğal ortam; izin verdiği ölçüde ondan yararlanabilme durumu söz konusu olabilmektedir. Yukarıdaki tablo incelendiğinde arpa tarımı için Bismil ilçesinin doğal ortam koşullarının elverişli olmadığı görülmektedir. Özellikle iklimik koşulların uygun olmadığı (ilkbaharda sıcaklıkların erken gelmesi) Bismil ve güneybatısındaki Çınar ilçesinde, hektar başına düşen üretimi bir tonun altına düşürmektedir. Oysa yükselti ve sıcaklık başta olmak üzere iklimik koşulların biraz değişim gösterdiği diğer ilçelerde (Diyarbakır iline bağlı diğer 17 ilçe) ise hektar başına düşen arpa üretimi iki tondan daha fazla bir üretim vermektedir. Bu durum planlı ve donanımlı bir tarım politikasından ziyade, geleneksel tarıma dayalı uygulamaları yansıtmaktadır.

6.3. Baklagiller

Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Türkiye'deki tarım ürünleri içerisinde en fazla üretim verdiği kırmızı mercimektir. Özellikle Dicle bölümünde, en fazla mercimek ekim sahasına sahip olan Bismil ilçesi (33.000 ha) bölge genelindeki mercimeğin önemli bir bölümünü üretmektedir. Bismil ilçesinin yanı sıra; Diyarbakır merkez, Silvan ve Mardin'in Kızıltepe ilçesi kırmızı mercimek üretiminde öncü ilçelerdir. Bismil'deki baklagil üretiminin %90'ı (30.000 ha) ise kırmızı mercimekten oluşmaktadır (Şekil 7). Kırmızı mercimekten sonra en çok ekilen diğer baklagil türü ise nohut (Foto 2).

Bozkır iklim tipinin özelliklerini taşıyan bu kültür bitkisi son yıllarda birinci ürün olarak ekilmektedir. Erken dönemde olgunlaştığı için hasadı da erken yapılan kırmızı mercimek, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki çiftçiler için iyi bir ticari- tahıl ürünü olarak görülmektedir. Bismil yöresinde yağış etkinliğinin düşük olması nedeniyle kırmızı mercimek tarımını geleneksel hale getirmiştir. Bismil ilçesinde hem baklagil ekim alanı hem de üretim oranı açısından, bölge geneline göre yüksek değerler vermektedir. Diyarbakır ili genelindeki baklagil (mercimek, nohut, bezelye, fasulye vb) ekim oranının % 22,9'u Bismil'de üretilmektedir. Özellikle kırmızı mercimeğin geniş ekim alanı ve yüksek üretim oranına sahip olması bölge için önemli bir ekonomik potansiyeldir (Çizelge 11).

Şekil 6. Bismil ilçesinde arpa ekim alanlarının coğrafi dağılışı (TÜİK, 2006)

Foto 2. Güneydoğu Anadolu Bölgesinde baklagil (nohut) üretim alanlarının en yaygın olduğu yerleşim ünitelerinden biri de Bismil ilçesidir (*Bismil- Karatepe Mahallesi*).

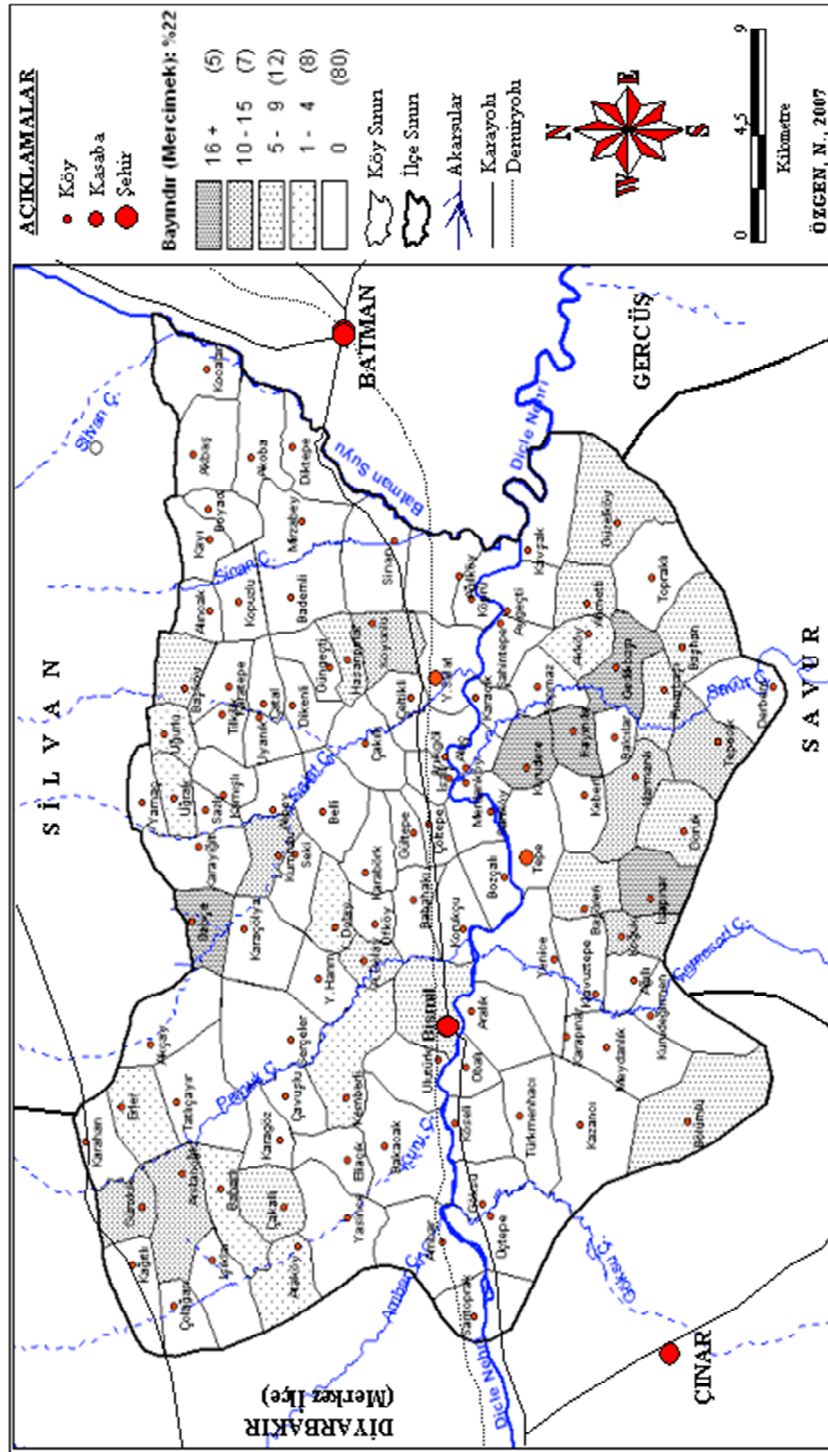
Çizelge 11. Baklagil tarım ürünlerinin (nohut, mercimek, fasulye vb) ilçelere göre ekim alanları (TÜİK, 2000)

İl	İlçe	Alan (Ha) 2000 Yılı	Alan (Ha) 2016 Yılı	İlçe	Alan (Ha) 2000 Yılı	Alan (Ha) 2016 Yılı
DİYARBAKIR	Bismil	33000	24580	Hazro	5335	6000
	Merkez *	32660	85150	Eğil	2580	5427
	Silvan	20500	92000	Kocaköy	1450	2300
	Çınar	15500	35700	Lice	785	230
	Ergani	11635	85000	Hani	555	8420
	Çermik	10906	27000	Çüngüş	78	150
	Dicle	9335	12310	Kulp	40	2020
	Toplam	133536	361740		10823	24547

* Merkez ilçeler: Bağlar, Sur, Kayapınar ve Yenişehir ilçelerinden oluşmaktadır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesinin genelinde olduğu gibi, Bismil yöresinde de bazı baklagil ürünlerinin (mercimek, nohut, fasulye ve bezelye gibi) ekimi, ilkbahar mevsiminde ve özellikle don olayları geçtikten sonra yapılmaktadır.

Tüm bölgede olduğu gibi Bismil yöresinde de endüstri bitkilerinin tarımı için uygun koşullar önemli bir bölümü mevcuttur. Sulama probleminin tam anlamıyla çözülmesi durumunda endüstriyel bitkilerin önemli ekim alanları olacaktır. Sıcak iklim bitkisi olan pamuk ve mısır bunun güzel örneklerindedir. Son yıllarda sulama imkânlarının gelişmeye başlaması bu ürünlerin daha geniş alanda tarımının yapılmasına olanak sağlamıştır. Yetiştirme döneminde bol su, olgunlaşma döneminde yüksek sıcaklık isteyen pamuk ve mısırın ekimi sulama imkânlarının yeterli olmaması bu ürünlerin ekim alanlarını sınırlandırmakta ve verimini düşürmektedir.

Şekil 7. Bismil ilçesinde mercimek ekim alanlarının coğrafi dağılışı (TUIK, 2006)

Bismil yöresinde ekimi son yıllarda artarak devam eden pamuğun ekonomik değeri dünya pamuk ticaretindeki/ pazarındaki çeşitli dengelere göre değişmekle beraber, tüm dünyada en geniş ekim ve üretim alanı olan ve en çok gelir getiren ürünlerden biridir. Bu ekonomik değerinden dolayı tüm bölge olduğu gibi, Bismil yöresinde de ekim alanları her geçen gün artış göstermektedir. Güneydoğu Anadolu Bölgesinde üretilen pamuk miktarı (ton), Akdeniz bölgesinde üretilen pamuk miktarı ile başa baş bir üretim sergilemektedir.

Sıcak ve nemli iklim bölgelerinin bitkisi olan mısır kültür altına alınan birçok türü olması ve sulama yapılması ile karalar üzerinde geniş bir dağılım göstermektedir. Son yıllarda sulama suyuna kavuşturulan alanlarda tüm bölgede olduğu gibi Bismil ilçesinde de mısır ekimi/ üretimi yaygınlık kazanmıştır. Bismil yöresinde, bazı dönemlerde tahıl ürünü olan buğday veya arpanın hasadından sonra ikinci ürün olarak da ekilmektedir. GAP'ın tam kapasiteyle devreye girmesi durumunda hem üretimin artması hem de ikinci bir ürün olarak tarımının yapılması beklenmektedir (Doğanay, 1995). Özellikle buğday tarımı sonrasında, ikinci ürün olarak, pamuk ve mısır tarımı yapılabilmektedir. Son yıllarda GAP'taki sulama imkânlarının gelişmesi ve mısırın yağ sanayisinde değer kazanması ile birlikte tüm Dicle havzasında olduğu gibi Bismil depresyonunda da mısır ve pamuk tarımında önemli bir gelişim sağlanmıştır.

6.4. Pamuk

Pamuk, dünyanın, önemli bir lif bitkisi olması yanında, tohumundaki yüksek yağ oranı ve yağı alındıktan sonra geriye kalan proteince zengin küspesi ile yem sanayisinin önemli hammaddesini oluşturmaktadır. Lifi, yağı ve küspesi ile çok farklı kullanım alanlarına sahip olan pamuk, asrın harika bitkisi "beyaz altın" olarak tanımlanmaktadır. Türkiye toplam yağ üretiminin yaklaşık % 20'si pamuk tohumundan karşılanmaktadır. Türkiye 721.000 ha pamuk ekim alanına ve 787.000 ton lif pamuk üretimine sahiptir. Türkiye, dünyada pamuk üreten ülkeler arasında % 2,1 pay ekim alanı ile 8. sırada yer almakta ve % 4,1'lik üretim payı ile 6. sırada bulunmaktadır.

Türkiye'de pamuk ekimi, Mart- Mayıs aylarını kapsayan geniş bir yelpazede bulunmaktadır. Kılı ve Alptekin'e göre; ekim zamanı, kütlü pamuk verimini etkileyen önemli faktörlerden biridir (Akıllı ve Alptekin, 2001). Lamas'a (1986) göre erken ekimlerin daha fazla tohum verimi oluşturduğunu; Sofuoğlu ve Gencer (1992) ekim zamanının gecikmesi ile pamuk veriminin ve çenetteki tohum sayısının önemli düzeyde azaldığını; Gadagi ve diğ. (1993) erken ekimlerin daha yüksek kütlü pamuk verimi, çırçır randımanı oluşturduğunu; El- Debaby ve diğ. (1996) erken ekimlerde 100 tohum ağırlığının arttığını; Ogunlela ve diğ. (1984) ekimin gecikmesiyle verimin önemli derecede azaldığını; Abd- el Gawad ve diğ. (1986) ekim zamanı ile genotip arasında önemli bir ilişkinin bulunduğunu, erken ekimlerde verimin yüksek olduğunu, lif indeksi, tohum ağırlığı ve lif uzunluğuna ekim zamanlarının etkili olmadığını; Janardan ve Warsi (1986) kütlü pamuk verimi, çırçır randımanı ve kozadaki tohum sayısının erken ekimlerde yüksek üretim değeri verdiğini belirtmektedir.

Bismil yöresinde suya kavuşan bu tarımsal alanlarda tahıl tarımından çok sanayi bitkileri yetiştirilmeye başlanılmıştır. Tahıl ürünlerinin ekonomik değerinin düşük olması ve ekonomiye yeterli oranda destek sağlayamamaları nedeniyle buğday ve arpanın yerine, pamuk ve mısır ekimi gözde ürünler olarak yetiştirilmektedir. Önemli endüstriyel bitkilerden biri olan Pamuk; son yıllarda Güneydoğu Anadolu Bölgesinde uygun ekim alanı ve koşulları bulan tarım ürünlerindedir. Sulama koşullarının iyileştirilmesi ve Pazar ekonomisinin yaygınlaştığı 1980 sonrası dönemde bölgede ciddi bir tarımsal gelişim ortaya çıkmıştır. Bu ürünlerin başında da pamuk gelmektedir. Gerek GAP projesinin gelişimi gerekse teşvik kredileriyle daha kapsamlı ve nitelikli ekim yapma imkânı elde eden çiftçiler; kuru tarım-tahıl yerine, makinalı tarım koşulları ile endüstriyel tarım ürünlerinin ekimine yönelmişlerdir. Orta Fırat bölümüne göre pamuk ekim alanlarının az olduğu Dicle bölümünde en çok pamuk ekilen ilçelerin başında Diyarbakır Merkez ve ikinci sırada Bismil ilçesi gelmektedir (Foto 3-4; Şekil 8). Bismil ilçesinde yoğun tarımsal faaliyetler her mevsim devam ettiğinden, özellikle Mardin eşiği ve Silvan platolarından Bismil ovasına doğru artan bir yoğun tarımsal faaliyet ile toprağın kesintisiz ve hatta yılda birden fazla ürün ekiminin yapıldığı görülmektedir.

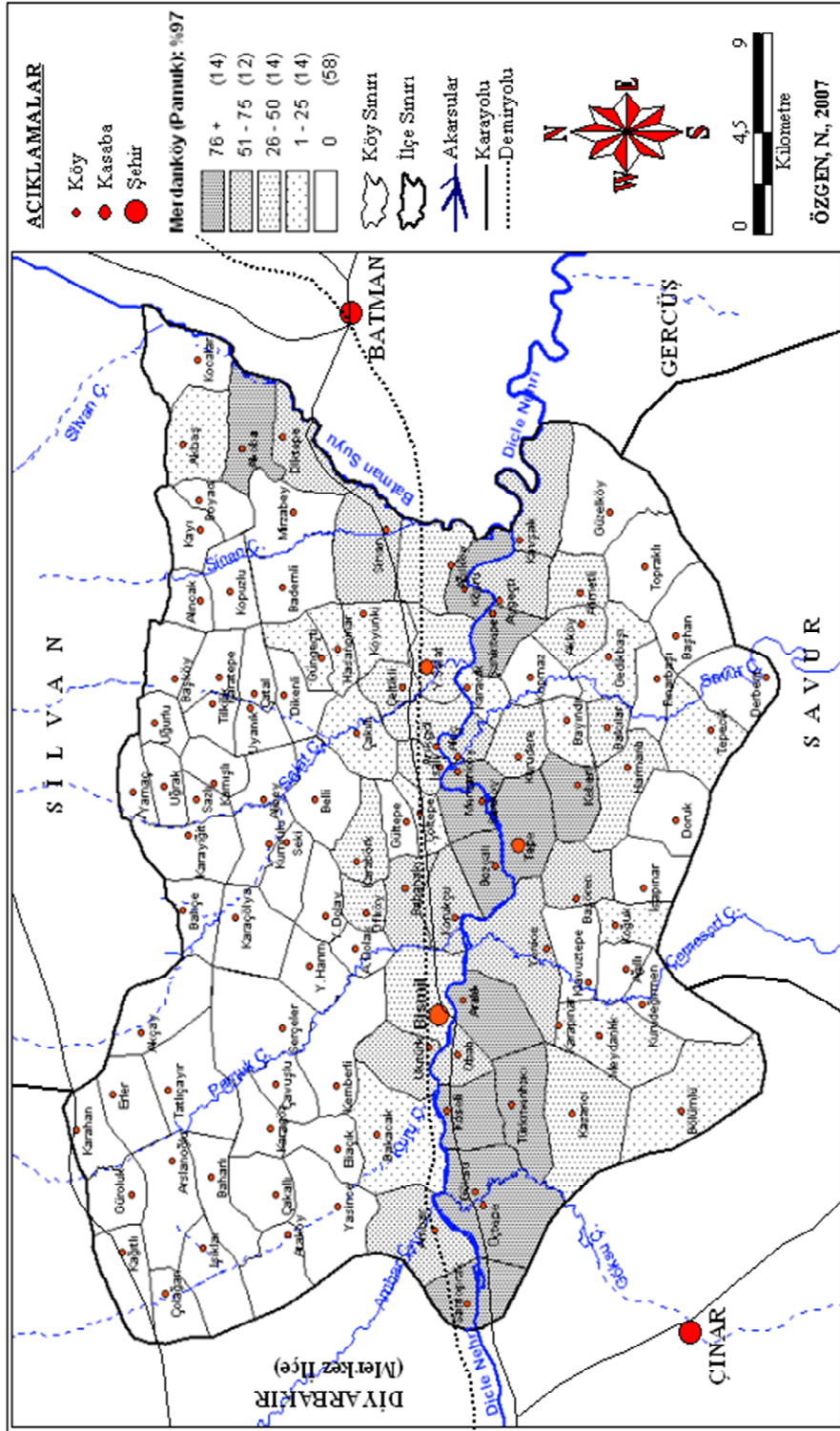
Foto 3. Dicle bölümünde, pamuk tarımının en yaygın olduğu ikinci ünite Bismil ilçesidir. Tepe kasabasının doğu kıyısındaki pamuk tarlası ve Dicle nehrinin kuzey kıyısında sıralanan üç höyük, dünü bu güne taşımaktadır.

6.5. Mısır

Son yıllarda tekstil sanayisindeki dalgalanmalardan dolayı bölgedeki (Türkiye'deki) pamuk ekim alanları daralmıştır. Dünyanın sayılı pamuk üreticisi olan ülkelerin pazar bulma rekabetinde fiyatların düşmesi ve kotaların düşük sevilere çekilmesi sonucu bölgedeki pamuk üreticileri yeni ürün yetiştirme arayışına girişmişlerdir. Bu ürünlerden en gözde olanı mısırdır. Bismil ovasında sulama imkânları, plato kuşağına göre daha uygun olduğundan, sulu tarım ürünlerinde özellikle pamuk ve mısır en çok ekimi yapılan ürünlerdendir. Dicle vadisi tabanında yer alan kuşakta yeraltı suyu imkânlarından dolayı sulu tarım yaygındır (Şekil 9).

Foto 4. Bismil depresyonu hem pamuk (yeşil örtü- solda), hem de mısır (sarı örtü- sağda) tarımı için elverişlidir (Tepe mahallesinden kuzeye bir bakış).

Şekil 8. Bismil ilçesinde pamuk ekim alanlarının coğrafi dağılışı (TUİK, 2006)

Mısırözü yağı, toplam sıvı yağ pazarı içinde yaklaşık %12 civarındaki pazar payı ile ayçiçeği ve zeytin yağının ardından gelmektedir. Mısırözü yağının tercih sebeplerinin başında tüketicilerce sağlıklı algılanması gelmektedir (Tosun, 2013). Bu durum, mısır ekim alanlarındaki genişlemenin/ gelişiminin en büyük gerekçelerinden biridir. Sulama problemlerinin çözüldüğü alanlarda gelişim gösteren mısır ekim alanları, son yıllarda büyüyerek önemli bir geçim kaynağı olmuştur. Gıda sanayisindeki öneminin artmasına bağlı olarak uygun yetiştirme koşullarının görüldüğü yerlerde hızlı bir gelişim gösteren mısır tarımı; 2000- 2016 yılları arasında Güneydoğu Anadolu Bölgesinde de ciddi bir ekim alanı bulmuştur. Ancak toplumsal kaos ve huzursuzluklardan dolayı, özellikle kırsal nüfusun göç etmesiyle birlikte, tarımsal aktivitelerin de olumsuz etkilenmesi sonucu tarım alanlarındaki faaliyetler zaman zaman yapılamamıştır. Mısır ekim alanlarının bölgede son yıllarda gelişim göstermesinin önemli nedenlerinden biri de pamuğun uluslararası ticarete pazarlama sıkıntısı ve düşük kotasyon uygulaması gösterilebilir. Bismil ilçesinde, pamuk ve mısırın yanı sıra şekerpancarı ve tütün tarımı için ayrılan tarımsal alan Diyarbakır geneline göre oldukça yüksek değerler göstermektedir (Çizelge 12, 13).

Çizelge 12. Diyarbakır ilinde endüstriyel bitki ürünlerinden pamuk ekim alanları (hektar) ve ilçelere göre dağılışı (TÜİK, 2000 ve 2016).

İl	İlçe	Yıllara Göre Ekim Alanı (Ha)			İlçe	Yıllara Göre Ekim Alanı (Ha)		
		2000	2010	2016		2000	2010	2016
Diyarbakır		244000	135585	73050	Kulp	0	350	0
	Merkez	180000	130000	124000	Kocaköy	2600	410	0
	Bismil	65000	69000	90500	Eğil	2300	17000	20099
	Çınar	4500	7000	2600	Lice	0	0	0
	Silvan	50000	7500	15000	Hazro	4500	0	0
	Ergani	45000	7000	6000	Dicle	1000	0	210
	Çermik	4000	350	0	Çüngüş	0	0	0
	Hani							
	Toplam							

*Merkez ilçeler: Bağlar, Sur, Kayapınar ve Yenişehir ilçelerinden oluşmaktadır.

Çizelge 13. Diyarbakır ilinde endüstriyel bitki ürünlerinden mısır ekim alanları (hektar) ve ilçelere göre dağılışı (TÜİK, 2000 ve 2016).

İl	İlçe	Yıllara Göre Ekim Alanı (Ha)			İlçe	Yıllara Göre Ekim Alanı (Ha)		
		2000	2010	2016		2000	2010	2016
Diyarbakır		380	12104	73341	Kulp	0	1696	200
	Merkez *	200	54762	187336	Kocaköy	40	0	0
	Bismil	960	6771	4233	Eğil	0	300	950
	Çınar	120	32035	45935	Lice	30	250	270
	Silvan	300	822	3500	Hazro	0	0	45
	Ergani	120	117	270	Dicle	2300	250	200
	Çermik	0	450	350	Çüngüş	800	329	158
	Hani							
	Toplam							

* Merkez ilçeler: Bağlar, Sur, Kayapınar ve Yenişehir ilçelerinden oluşmaktadır.

6.6. Sebze Alanları

Bozulmuş Akdeniz iklim şartlarında yer alan Bismil ilçesinde sebze tarımı da iklim şartları ve edafik koşulların uygunluğu nedeniyle yöre insanı için ekonomik bir potansiyel teşkil etmektedir. Fakat sulama imkânlarının kısıtlı olmasından dolayı, ticari değeri daha fazla olan ürünlerin yetiştirilmesi yaygınlık gösterir. Bismil ilçesindeki sebze ekim alanlarının % 0,5 civarında olması da bu düşüncüyü desteklemektedir. Sulama sorununun çözülmesi ile Bismil ilçesini de içine alan Güney Doğu Anadolu tarım bölgeleri sebze ve bostan tarımına da uygun bir durum olarak yöre ve bölge ekonomisine önemli katkılar sağlayacaktır.

7. Dikil Alanlarda Yetiştirilen Tarım Ürünleri ve Coğrafi Dağılımları

7.1. Bağ ve Fıstık Alanları

Bismil ilçesinde dikili tarım alanları 388 hektarlık bir alan kaplamaktadır (TÜİK, 2016). Bunun %46'sı meyvelikler alanlar, %54'ünü ise bağlık alanlardan oluşmaktadır. Toplam tarım alanları içerisinde bu alanların oranı %0,31 ile çok düşük bir değer arz etmektedir. Bu durumun temel nedenlerinden biri de tahıl ürünleri gibi öncelikli bir ihtiyaç veya gereksinim duyulmadığı için meyvelikler çok az yetiştirilmektedir. Dikili tarım alanları içerisinde fıstık (Antep fıstığı) ve üzüm son yıllarda yaygın bir ekim alanı bulan başlıca meyvelerdir (Foto 5, 6). Üzüm, badem ve fıstık fideleri genellikle aynı bahçe veya tarlada dikimi yapılır ve genellikle üzümler 3- 4 yıla kadar, fıstık ağaçları da 8- 10 yıla kadar olgunlaşarak, meyve vermeye başlarlar. Hem üzüm hem de fıstık bahçeleri daha çok Mardin eşiği ve Silvan platosuna doğru, yükselti ve eğim derecelerinin artmasının yanı sıra, toprakların kireç ihtiva etmeleri de bu meyveler için uygun yetiştirme koşulları oluşturmaktadır (Özgen, 2007). Tepe, Kazancı, Derbent, Topraklı, Harmanlı köyleri ile Kurudeğirmen ve Ağılı köylerinde (yeni düzenlemeye göre mahallelerde) fıstık ve üzüm bağları vardır. Bağcılık daha çok Antepfıstığı ağaçlarıyla karışık olarak yapılmaktadır (Yücel, 1987). Yaz sıcaklıklarının fazla olması üzümün daha kaliteli olmasına neden olmaktadır. Bu meyvelerin yetiştirilmesi ticari bir amaç için değil, tamamen tüketim amaçlı üretilen tarımsal ürünlerdir. Diyarbakır genelinde bağcılık faaliyetlerinin en düşük olduğu ilçelerden biri de Bismil ilçesidir.

Foto 5. Bağcılık faaliyetleri için özellikle Mardin eşiğine doğru uygun doğal ortam koşulları mevcuttur (Kazancı- Aktepe mahallesi).

Bu durumu kültürel yapı ile açıklamaktan ziyade, baskın çevresel koşulların etkisi ile oluşan öğretici bir kültür hadisesi şeklinde açıklamak daha doğru olacaktır. Eğim, toprak türü, toprak derinliği, toprağın geçirimsizlik özelliği, iklimik veriler (özellikle sıcaklık, yağış ve don) gibi çevresel koşulların bu faaliyetlerin yürütülmesinde çok önemli etkileri vardır. Dicle depresyonunda bulunan

Bismil ilçesinin de hem iklimik hem de toprak ve eğim koşulları ile ilgili verileri incelendiğinde, Diyarbakır iline bağlı diğer ilçelere göre daha az bağ tarımına uygun olduğu görülmektedir. Bismil yöresinde de gittikçe rağbet gören ve ekim alanı artarak devam eden Antepfıstığı; kış mevsiminde soğuğa karşı çok dayanıklı olup, -19 °C'ye kadar dayanabilmektedir. Meyvelerin olgunlaşma döneminde, Haziran, Temmuz ve Ağustos aylarında sıcaklığın yüksek olması gerekir. İlkbaharı soğuk ve çok sıcak olan yerlerde antepfıstığı kültürü yapmak mümkün değildir. İklimi fazla nemli olan sahalarda fıstık meyveleri olgunlaşmadığından, nisbi nemin % 50-60 civarında olduğu yerlerde çok iyi gelişir. Ayrıca bu aylarda görülen sağanak ve devamlı yağmurlar, tozlaşmayı azalttığı gibi salkım seyrelmesi, çiçek dökümü ve meyve dökümlerine sebep olurlar. Böylece fıstığın istemiş olduğu koşullara baktığımızda bölge illerinin fıstık tarımına uygun olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Antepfıstığı kültürü için en uygun alan Güneydoğu Anadolu bölgemizdir. Türkiye'deki ağaçların %89'u; üretiminde %92'si bu bölgemizde yer almaktadır. Bölgenin genel doğal özelliklerini yansıtan Bismil yöresinde de bu tarımın yapılması yöre ekonomisine önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

Foto 6. Bismil yöresinde oldukça yeni olan fıstık tarımı gelecek için umut vaat ediyor (Kazancı- Aktepe mah).

8. Tarımsal Planlamaya Yönelik Karar Geliştirme

Planlama, kentsel ve kırsal alanlardaki arazi kullanımının mekânsal analiz ve düzenlemeye dayalı, başka bir deyişle; bütünsel fiziksel yapının, toplumsal faaliyetlerle olan karşılıklı etkileşimlerinin sürdürülebilir bir yapılanma süreci olarak tanımlanmaktadır. Yerleşim ünitelerinin bölge ve yöre içindeki konumlarının araştırılarak, farklı disiplinlerden elde edilen bilgiler kapsamında yaratıcı yaklaşım ve gözlem yapma, sorunları tanımlama, sentezleme- inceleme yetenekleriyle tanımlanmış bilgi edinme, üretme ve uygulama profili oluşturma çabasıdır.

Planlama, başta sosyal bilimler olmak üzere çok sayıda farklı disiplinin sentezini gerektiren interdisipliner bir oluşumdur. Yeryüzünün bütününde veya bir kısmındaki doğal ve beşeri kaynakların tümünü, kalkınmanın temel aracı sayarak, bunlardan en verimli şekilde nasıl yararlanabileceğini tespit etmek ve uygulamaya geçirmek adına yapılan yönlendirici coğrafi çalışmaların bütünü planlama coğrafyasının kapsamındadır. Planlama coğrafyasında, planlamaya esas olan alanların coğrafi bakımdan niteliği, kapsamı ve sınırları; ele alınacak konu veya konuların alanla ilişkili olarak analizinin yapılması, planlamada uygulanacak coğrafi yöntem ve teknikler; hazırlanan planın uygulanabilirlik süresinin tespit edilmesi bakımından, büyük önem taşımaktadır. Bir alanın planlama

coğrafyası bakımından etüdünün yapılabilmesi için geçmişle ilişkili olarak bugünkü coğrafi potansiyelinin ortaya çıkarılması gerekmektedir (Özçağlar, 2014:220-1).

Bismil ilçesinin arazi varlığının neredeyse tamamına yakını, tarımsal kullanıma uygun (yaklaşık % 95) koşullar arz etmekte ve dolayısıyla tarımsal amaçlar için kullanılmaktadır. Tarımsal alanların geniş olması, nüfusun bu sektörde istihdamına olanak sağlamıştır. Bu bağlamda, Bismil şehrinde ikamet eden nüfusun % 25'i tarım ile uğraşmakta, %32'si ise toplum hizmetleri, sosyal ve kişisel hizmetlerle ilgili alanlarda çalışmaktadır. Bu istatistikî veriler, Bismil ilçesinin bir tarım kuşağı/yöresi olduğunu göstermektedir. Yoğun tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin sürdürüldüğü kırsal alanlarda (mahallelerde), fiziki koşulların baskın etkisi görülmektedir. Arazinin tarıma elverişlilik durumu ve su varlığına ilişkin sıkıntılar, kırsal yaşamın kente göçünü tetiklemektedir. Özçağlar, Özgür, Somuncu, Bayar, Yılmaz, Yüceşahin, Yavan, Akpınar ve Karadeniz'e (2006:5) göre, ekonomileri büyük oranda tarım ve hayvancılığa dayalı olan bazı kırsal alanlar, dünya genelinde yaşanan hızlı bilimsel, teknolojik ve ekonomik gelişmelerin yeterli oranda yansıma bulmadığı ve bu nedenle yaşama mekânı olarak tercih edilmeyen alanlar haline dönüşmeye başlamıştır. Bu değişim, insanlık için temel ihtiyaçların karşılanmasında etken olan söz konusu faaliyetlerin sürdürülebilir yaşam için büyük rolü olan tarım arazilerinin kullanımını da olumsuz şekilde etkilemiştir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesinin genelinde olduğu gibi, Bismil ilçesinde de en çok ekilen bazı tarla ürünleri farklı nedenlere bağlı olarak gelişim ve değişim aşamaları kaydetmiştir. Bu değişimlerin başlıca nedenleri arasında planlama ve dönemin ekonomik politika ve koşullarına “uyum sağlama” olgusu gelmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında bölgede ekilen yegâne tarım ürünü, buğday ve arpaydı. Ekonomik programların geliştirilmesi ve özellikle tarım ve tarım alanları ile ilgili yapılan reformlar, tüm Türkiye’de olduğu gibi Bismil yöresinde de etkisini göstermeye başlamış ve buğday ile arpayı geride/gölgede bırakacak nitelikte ve nicelikte endüstri ürünlerinin (özellikle sulu tarım ürünleri) ekimi hız kazanmıştır.

Bismil ilçesinin sahip olduğu coğrafi ortam koşullarının belirlenmesi ve geleceğe yönelik olumlu kararların geliştirilmesi durumunda ilçenin sosyoekonomik gelişmişlik sıralaması yükselecektir. Bu kapsamda, ilçenin sahip olduğu coğrafi ortam potansiyelinin sentezi yapılarak, “SWOT analizi”nden yararlanılmıştır.

SWOT analizinin temel amacı, güçlülüğü ve amaca yönelik başarıyı maksimize etmenin yanı sıra, konuya ilişkin zayıflığı ve olumsuzluk yaratan tehlikeleri minimize etmek için kullanılan etkili bir stratejidir. Amaç; iç ve dış etkenleri dikkate alarak, var olan güçlü yönler ve fırsatlardan en üst düzeyde yararlanmak, tehditlerin ve zayıf yanların etkisini en aza indirecek plan ve stratejiler geliştirmektir. Daha çok stratejik bir plan geliştirilmesi aşamasında; sorun tanımlama ve çözüm oluşturulması aşamalarında; nicel verilerin yetersiz olduğu ve bilgilerin kişilerin belleklerinde yer aldığı durumların analizinde kullanılır. Dolayısıyla SWOT analizi, çok boyutlu veriler bağlamında, temaya ilişkin yakın ve uzak süreli bir planlama eylemi olarak tanımlanabilir. Bismil ilçesinin coğrafi potansiyeli ile ilgili tarımsal veriler başta TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) olmak üzere ilgili kurumlardan temin edilmiştir. Bu veriler bağlamında, yörenin coğrafi ortam potansiyeli alan çalışmalarıyla gözlem ve incelemelerle teyit edilmiş ve tarımsal arazinin daha verimli bir planlamayla nasıl kullanılabilceği tespit edilmeye çalışılmış ve SWOT (Strengths/ Güçlü yönler, Weaknesses/ Zayıf Yönler, Opportunities/ Fırsatlar, Threats/ Tehditler) analiziyle ve şu sorulara cevap aranmıştır:

Güçlü yönlerin tespiti için sorular

- Coğrafi ortam özellikleri bakımından, Bismil ilçesinin avantajları nelerdir?
- Yörede tarımsal faaliyetler eksenli güçlü potansiyeller nelerdir ve hangileri iyi yapılmaktadır?
- Coğrafi ortam özellikleri bakımından en etkili unsurlar nelerdir?

Fırsatların tespiti için sorular

- Coğrafi ortam olanaklarına nereden ve nasıl ulaşılmaktadır?
- Coğrafi ortam ile ilgili çevredeki ilginç gelişmeler nelerdir?
- Dicle nehrinden yeterli ölçüde yararlanılıyor mu?

Zayıf yönlerin tespiti için sorular

- Tarıma dayalı coğrafi ortam özellikleri açısından neler yapılamamaktadır?
- Tarımsal faaliyetlere içkin, coğrafi ortam kaynaklı afetler var mıdır?
- Afetler için acil eylem planı var mıdır?

Tehditlerin tespiti için sorular

- Coğrafi ortam ve mekânsal analiz ile ilgili hangi engellerle karşılaşmaktadır?
- Tarımsal faaliyetlerle ilgili zayıflıklar tehdit oluşturmakta mıdır?
- Tarıma dayalı coğrafi ortam ve mekânsal beklentiler değişmekte midir?
- Toplumsal değişimler ve gelişmeler coğrafi ortam için tehdit oluşturmakta mıdır?
- Dicle nehri coğrafi mekânlar için bir tehdit teşkil etmekte midir?

Sürdürülebilir bir coğrafi planlama stratejisi oluşturmak için; ilçenin tarıma dayalı güçlü ve zayıf yönleri belirlenerek, olası tehdit ve problemleri minimize etmek ve yörenin gelişimi için ne tür fırsatlar oluşturulabileceği şöyle analiz edilebilir:

13. Tarımsal Alana Yönelik SWOT Analizi ve Elde Edilen Sonuçlar

Güçlü Yönler	Zayıf Yönler
<ul style="list-style-type: none"> • İlçe arazisinin çok büyük bir bölümünün (% 95) tarımsal faaliyetlere uygun olması. • Tarımda çalışan genç ve dinamik nüfusun fazla olması • Ürün deseninin zengin olması (yağlı tohumlular, endüstri bitkileri, baklagiller, sebze ve meyve gibi) • Tarıma dayalı sanayinin gelişim göstermesi. • Tarımı destekleyen yüksek öğretim kurumunun yer alması. • Yeryüzü şekillerinin, ulaşım ve makineli tarım için uygun olması. • Tarımsal alanların sulama probleminin giderilmesinde, Dicle nehri ve yeraltı suyunun önemli bir potansiyel olması. 	<ul style="list-style-type: none"> • Tarımsal planlamanın gelişmemiş olması. • Çiftçinin endüstri bitkilerini yeterince tanımaması. • Çiftçi örgütlenmesinin olmaması ve kooperatifçiliğin gelişmemesi • Nöbetleşe ürün ekiminin gelişmemiş olması. • Tarımı destekleyen hükümet programlarının uygulamada yetersiz kalması ve denetiminin yapılamaması. • Sulama koşullarının gelişmediği alanlarda, yağışa bağlı olarak yetişen ürünlerin kurak dönemlerde olumsuz etkilenmesi. • Yeraltı suyunun aşırı kullanılması ile meydana gelen arazi degradasyonu ve karstik çökmelerin oluşumu/ hızlanması.
Fırsatlar	Tehditler
<ul style="list-style-type: none"> • Tarıma dayalı sanayinin gelişim göstermesi ve özel sektör yatırımlarının artış göstermesi. • Çiftçilerin bilinçlenme isteğinin artması ve bunu ihtiyaç olarak görme eğilimleri. • Kırsal alana yönelik yatırımların artması ve buna yönelik politikaların gelişim göstermesi. • Türkiye’de nüfusun artması ile birlikte, iç piyasada tarımsal ürünlere duyulan ihtiyacı/ talebin artması. • Yerel ve geleneksel üretim potansiyelinin harekete geçirilebilir olması • Tarıma dayalı gelişen bio-dizel enerji kullanımının gelişim göstermesi. • İlçenin bir tarım üssü olarak endüstriyel tartım merkezi haline gelmesi için gerekli hammadde ve ulaşım zenginliğine sahip olması 	<ul style="list-style-type: none"> • Tarım ürünlerindeki destekleme politikalarındaki istikrarsızlık. • İklim salınımlarındaki olumsuz gelişmelere bağlı olarak yağış miktarındaki dengesizlikler. • Aşırı sulamalar neticesinde tarım topraklarında tuzlanmanın baş göstermesi. • Aşırı gübre ve ilaçlamalarla toprağın kirletilmesi. • Pamuk başta olma üzere çeşitli ürünlerin ihracatında uygulanan kota sınırlaması. • Tarım politikaları gereği tütün gibi bazı endüstri ürünlerinin ekimine sınırlı oranda izin verilmesi. • Başta tarımsal amaçlı olmak üzere; yeraltı ve Dicle nehri suyunun aşırı kullanılması ile meydana gelen ekolojik dengesizlikler.

SONUÇ
<ul style="list-style-type: none"> • Bismil ilçesinin arazi varlığı, tarımsal faaliyetler için uygun koşullar sunmak tadır. Sulama imkanlarının geliştirilmesi, iklime bağlı belirsiz tarımsal ürün verimliliğini, sulama olanaklarının geliştirilmesi ile çözümlenmesini sağlamak. • Tarım ürünlerinin pazarlanması ve kooperatifçiliğin geliştirilmesi için, devlet desteğinin ve tarım bakanlığına bağlı rehberlik hizmetlerinin sağlanması, yörede tarımsal faaliyetlerin gelirlerini artıracaktır. • GAP'ın devreye girmesi ve yörede sulanabilir tarım alanlarının artırılması, tarım bölgesi olan Bismil ilçesinde, ekonomik gelire ivme kazandıracaktır. • Bismil gibi mevcut arazisinin neredeyse tamamına yakını, tarımsal faaliyetler için uygun olması, tarıma dayalı endüstriyel faaliyetlerin gelişimine katkıda bulunabilir. Bu amaçla yörede tahıl ürünleri başta olmak üzere yağlı ve tekstil tarım ürünlerine dayalı sanayi kollarının kurulması ve gelişimi, yöre ve bölge ekonomisine önemli katkılar sunacağı düşünülmektedir.

14. GAP'ın Bismil İlçesine Etkileri Açısından SWOT Analizi ve Elde Edilen Sonuçlar

Güçlü Yönler	Zayıf Yönler
<ul style="list-style-type: none"> • GAP'ın, bölgenin ve Dolayısıyla Bismil yöresinin, sosyoekonomik yapısını geliştirmeye yönelik dünyanın sayılı projelerinden biri olması. • Geniş tarım alanlarının varlığı. • Bölge koşullarına göre yüksek debili Dicle nehri ve Batman Suyunun ilçe Sınırları dâhilinde yer alması. • Silvan ve Batman barajlarının ilçe tarım alanlarının sulama ihtiyacını karşılaması. • Atatürk (Şanlı Urfa) barajından sonra, alansal büyüklüğü en geniş olan ikinci baraj olması 	<ul style="list-style-type: none"> • Tarım alanlarında sulama probleminin/ eksikliğinin bulunması. • Sulu tarım imkânlarının kısıtlı olması ve buna bağlı endüstriyel ürünlerin yetiştirilememesi. • Bölge genelinde olduğu gibi Bismil yöresinde de enerji açığının olması. • Dicle nehri suyunun kirli olması ve balıkçılığın gelişmemiş olması. • Sulu tarıma dayalı modern planlamaların olmaması/ geliştirilmemesi. • Sosyoekonomik koşulların gelişmemiş olması
Fırsatlar	Tehditler
<ul style="list-style-type: none"> • Tarım alanlarının sulama ihtiyacının karşılanması ve ürün deseninin artması. • Ilısu barajında (Bismil, Batman ve Hasankeyf gibi merkezler arasında) ulaşım imkânlarının (tekne, sandal, kayak vb) doğması. • GAP kapsamında geliştirilen sosyoekonomik kalkınma planları ile birlikte sanayi faaliyetlerinin, ticaretin ve bunlara bağlı ekonomik yapıların gelişmesi. • Başta tarım olmak üzere, tarıma dayalı sanayi mamullerinin ihrac edilmesi. • Sosyoekonomik koşullar bakımından gelişmiş bir bölge, yöre ve toplum olma imkânlarının artması. 	<ul style="list-style-type: none"> • İlçe tarım alanlarının yaklaşık %3,5'nin (16 mahallenin) sular altında kalması. • Ilısu baraj suyunun ilçe merkezine yaklaşması, insan sağlığının olumsuz (sıtma, astım, schistosoma ve paraziter enfeksiyon vb) etkilenmesi. • Endüstriyel tarım ürünlerinin ekiminde görülecek artışlar ile birlikte tahıl ürünlerinin ekim alanlarının azalması • Verimi artırmak amacıyla kullanılan gübrenin toprağa olumsuz yan etkilerinin artması. • Sulama ile birlikte, tarım alanlarında ortaya çıkan yabancı ot türlerinin artış göstermesi. • Birçok tarihi mirasın/ yerleşim biriminin baraj suları altında kalması
SONUÇ	
<ul style="list-style-type: none"> • İlçenin geniş tarım alanları ve değerlendirilebilir zengin su potansiyeline sahip olması, GAP'ın uygulamadaki en önemli gerekçelerindendir. Projenin devreye girmesi ile birim alandan elde edilecek tarımsal verimin artacağı, bu verimlilik ile birlikte sanayi kollarının gelişeceği, istihdam alanlarının artacağı ve yörenin ekonomik gelişmişlik seviyesinin gelişeceği düşünülmektedir. • Ilısu barajının tam kapasite ile devreye girmesi durumunda, ilçe topraklarının yaklaşık %3.5'i ve on altı (16) yerleşim ünitesi, sular altında kalacaktır. Başta Bismil ovasında olmak üzere yer altı suyu seviyesi yükselerek, sazlık ve bataklık alanlar artacak ve bu gelişmenin doğal bir sonucu olarak çeşitli sağlık sorunları (sıtma gibi) gelişecektir. • Tüm bu kolektif yapılanmalar çerçevesinde meydana gelen gelişmeler sonucunda; Ilısu barajı projesi başta olmak üzere, yörenin Silvan ve Batman barajlarının da tam kapasite olarak devreye girmesi ile Güneydoğu Anadolu Bölgesinin genelinde olduğu gibi Bismil yöresinde de ekonomik, sosyal ve kültürel yapıların gelişimi hız kazanarak, yöre insanının refah düzeyi artacaktır. 	

10. Sonuç ve Öneriler

Bismil ilçesinde mevcut arazi varlığının %94,5'inin tarım alanı olarak kullanılması, ilçe genelinde, tarımsal nüfus yoğunluğunun yüksek oranlar göstermesine zemin oluşturmaktadır. Tarıma dayalı ekonomik yapının etkin olduğu Bismil ilçesinde, GAP ile birlikte coğrafi ortama dair çeşitli planlamalar geliştirilerek yörenin sosyal ve ekonomik koşulları geliştirilebilir.

Bismil ilçesinde, tarım alanlarının yaklaşık %15'inde sulu tarım faaliyetleri yürütülmektedir. Özellikle pamuk ve mısır en önemli tarıma dayalı sanayi ürünü olarak ilk sıralarda yer almaktadırlar. Sanayide istihdam edilen nüfusun büyük çoğunluğu, tarıma dayalı sanayi tesislerinde (tekstil, yağ ve un gibi) çalışmaktadır. GAP kapsamında yer alan ve Bismil ilçesine ait tarım alanlarının büyük bir kısmının suya kavuşmasını sağlayacak olan Batman ve Silvan barajları, tam kapasite ile devreye girmesi halinde ilçe tarım alanlarının büyük bölümü sulama suyuna kavuşacak ve istihdam artacaktır.

Bismil ilçesinde tarımsal faaliyetlere bağlı olarak ekonomik fonksiyonları gelişmiş mahalleler doğal ortam koşullarının denetiminde belirli kuşaklar oluşturmaktadırlar. İlçenin kuzeyinde, Silvan platosunda yer alan mahallelerde; su yetersizliği ve mera alanlarının darlığı nedeniyle kuru tarım faaliyetleri yapılmaktadır. Başta buğday ve arpa olmak üzere çeşitli baklagil ekimlerinin yapıldığı bu mahallelerde (Talışayır, Akçay, Karahan vb), nüfus yoğunluğu ve ekonomik yapı bakımından, ilçe merkezinin de içinde yer aldığı Bismil depresyonundaki mahalleler kadar gelişkin değildir. Mardin eşiği platosu kuşağında yer alan mahallelerde de ekonomik yapı benzer nitelikler göstermektedir.

Bismil depresyonunda yer alan yerleşim üniteleri, hem ekonomik hem de ticari faaliyetlerin gelişmişlik düzeyleri bakımından, platolar kuşağında yer alan yerleşim ünitelerine göre daha gelişmiş bir yapı göstermektedirler. Bismil ovası olarak adlandırılan kuşakta, sulu tarım faaliyetlerinin yapılması ve bu ürünlerin ticareti ile birlikte, yöre ekonomisinde canlılık yaratmaktadır. Bismil depresyonunda yer alan Tepe ve Yukarı Salat kırsal mahallelerinin gelişmesi, tarihi birer höyük alanı olmalarının yanı sıra, sulu tarım faaliyetleri ve Batman- Bismil- Diyarbakır karayolu ulaşım hattının da bu koridordaki sosyoekonomik yapının gelişmesinde etkili olduğu görülmektedir.

Bismil ilçesinde; çok sayıda tarihi yerleşme üniteleri (höyük) yer almaktadır. Tarihi yerleşim yerlerinin adeta sıralandığı Dicle nehri kıyısı boyunca, tarımsal faaliyetlerin sürdürülmesi ile bu tarihi yerleşim alanları büyük oranda deformasyona uğramıştır. Bu tarihi alanların korunması, yörenin sosyoekonomik gelişimine önemli katkılar sağlayacaktır.

Kırsal alanlardaki iyileştirmeler, kırdan kente göçün önlenmesi ile bölgeler arası ve bölge içi dengesizliklerin giderilmesine katkıda bulunacaktır. Ayrıca, tamamlayıcı ve alternatif tarımsal faaliyetler yoluyla çiftçilerin, gelir kaynaklarının çeşitlendirilmesi, tarım sektöründeki işletmelerin geliştirilmesi, mikro kredi olanaklarından faydalanma ve pazar geliştirme konularında desteklenmesi, organik tarım, seracılık gibi gelir getirici alternatif tarımsal faaliyetlere yönelik tarımsal tekniklerin harekete geçirilmesi ve kırsal kalkınma projelerine öncelik verilmesi büyük önem taşımaktadır.

Bu bağlamda, coğrafi planlamaya dair öneriler şöyle sıralanabilir:

- Bismil ilçesinin yer aldığı verimli coğrafi ortamda, tarih boyunca sayısız yerleşmeler kurulmuştur. Varlığı tespit edilen yüzlerce höyük bunlardan bazılarıdır. Bu alanlarda sürdürülen yoğun tarımsal faaliyetler, höyüklere zarar verdiğinden, söz konusu faaliyetlerin daha bilinçli ve kültür mirası kapsamında gerekli koruma ve iyileştirmeler yapılarak sürdürülmelidir.

- 2015 yılı ADNKS'ye göre Bismil ilçesinin nüfusu 113725 kişiden oluşmaktadır. Bu nüfusun %48'i şehirde, 52'si ise kırsal mahallelerde yaşamaktadır. İlçe genelinde tarımla uğraşan nüfus oranı % 84,99, sanayi % 1,63 ve hizmet sektöründe ise 13,38 oranındadır. Faal olan kırsal nüfusun ise %95'i tarım, %4'ü hizmet sektöründe yer almaktadır. Buna göre, ilçede **tarıma yönelik makine ve ürün entegre tesislerin kurulması hususunda, bir tarımsal havza modeli hayata geçirilebilir.** Tohum ıslahı ve tarım bilgi bankasından, ürün üretim, pazarlama ve işleme sektörlerine kadar biri dizi entegre tesisin kurulmasına uygun olan yörenin bu potansiyellerinin hayata geçirilmesi, bölge ve ülke ekonomisine önemli katkılar sağlayacaktır.

- Bismil ilçesinde arazinin yaklaşık %95'i ekili ve dikili (%0,3) tarım alanlarına ayrılmıştır. Ekili tarım alanlarının % 14,9'u sulu tarım, % 84,6'sı ise kuru tarım alanlarından oluşmaktadır. Bismil ilçesinde tarım alanları genellikle Dicle vadisinde sulu tarım, plato yüzeyine doğru ise tahıl tarımı olarak dağılım göstermektedir. Bu bağlamda, tahıl tohumlarının ıslahından ekim ve üretim mekanizmalarının sürdürülebilir kılınmasına yönelik programlar geliştirilmelidir. Ekonomik yönden "Tarım havzası" niteliği taşıyan Bismil ilçesinin, ürün deseni ve kalitesini artırmak için Gıda- Tarım ve Hayvancılık Bakanlığından gerekli destek ve rehberlik hizmetlerinin alınması önemlidir.

- GAP'ın devreye girmesiyle, sulanabilir ilçe topraklarının artması, tarıma dayalı bir ekonomiye sahip olan Bismil ilçesi ve yakın çevresi için bir model teşkil edecektir. Sulu tarım ürünleri arasında yer alan pamuk ve mısır başta olmak üzere çeşitli ürünlerin yetiştirilmesi, sanayi ve ticaret faaliyetlerinin artmasına ve buna bağlı istihdamı artırarak, ekonomik koşulların iyileşmesine, yöre dışına yaşanan göçleri sınırlayabileceği düşünülmektedir.

- Tepe ve Y. Salat kasabaları da dâhil olmak üzere kırsal yerleşmelerin öncelikli geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktır. Bu bağlamda, hayvancılık entegre tesislerine içkin tesislerin kurulmasına için devlet destekli ekonomik yapılanmalar hayata geçirilebilir. Hayvancılık faaliyetlerinin teşvik edilmesi halinde özellikle kır nüfusun şehre göçü engellenmiş olacağından, şehirlerdeki çeşitli sosyoekonomik sorunların da artmasının engellenebileceği düşünülmektedir.

- Dicle nehri yatağında yapılacak düzenleme (set ve koruma bentleri) ve diğer çalışmalarla kısmen kontrol altına alınacak Dicle nehri boyunca küçük sandal ve teknelerle, vadi boyunca yer alan höyük ve tarihi sit mekânları ziyaret edilebilir, böylelikle hem tarihi mekânlar korunmuş olacak, hem de sürdürülebilir bir ekonomik yapı hayata geçirilmiş olacaktır.

- Coğrafi bir planlama çerçevesinde Dicle nehri boyunca yapılan düzenlemelerle (park ve rekreasyon alanları gibi) birlikte ilçenin sosyoekonomik düzeyi önemli ölçüde değişim gösterecektir.

- Bismil ilçesinde keşfedilebilmiş yüzlerce höyük ve bu alanlarda elde edilen çeşitli eşya ve kalıntılarla, ilçede bir müze kurulması, tarihi korumak ve sonraki nesillere aktarılması bakımından büyük önem arz etmektedir.

- Dicle nehri boyunca yer alan sel ve taşkınlar bakımından ciddi riskler taşıyan birçok yerleşim biriminin, coğrafi planlama açısından, yeniden planlanması gerekmektedir.

Teşekkür

Makaleyi itinayla değerlendiren, görüş ve önerileriyle çalışmanın gelişimine katkılar sunan isimsiz hakemlere teşekkür ederiz.

Referanslar

- Abd- el Gawad, A.A. ve diğ. (1986). Yield and fibre properties response of some Egyptian and American cotton varieties to planting date. *Egyptian Journal of Agronomy*, 11 (1-2),63-70.
- Akıncı, C. ve diğ. (2001). Diyarbakır Kuru Koşullarında Bazı Ekmeklik Buğday Çeşit ve Hatlarının Verim ve Verim Unsurlarının Belirlenmesi. GAP II. Tarım Kongresi, II. Cilt, ss 879, Şanlıurfa.
- Algaze, G., Breuninger, R., Ligtfoot, C., Rosenberg, M. (1994), 'The TigrisEuphrates Archaeological Reconnaissance Project: A Preliminary Report of the 1989- 1990 Seasons', *Anatolica XVII*, s. 175-240.
- Diyarbakır İli Arazi Varlığı (1990). Devlet Su İşleri. Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü. Ankara.
- Doğanay, H. (1995). Türkiye Ekonomik Coğrafyası, İstanbul: Öz Eğitim Yayınları.
- Ertürk, E.Y., Geçer, M.K., Gülsoy, E., Yalçın, S. (2015). Antepfıstığı Üretimi ve Pazarlaması. İğdır Üniversitesi *Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*. 5(2), 43-62.
- El- Debaby, S.S. ve diğ.. 1996). El-Debaby, A.S., Hammam, G.Y. and Nagib, M.A. (1995) Effect of planting date, N and P application levels on seed index, lint percentage and technological characters of Giza 80 cotton cultivar. *Field Crops Abst.* 49 (7).
- FAO, (2005). FAOSTAT Agriculture Database (<http://apps.fao.org/cgi-bin/nph-db.pl?subset agriculture>), bilgilendirme tarihi: 07.07.2007.

- Gadagi D. D. ve diğ. (1993). Effect of sowing date and plant population on the performance of hybrid cotton jayalaxmi, *Field Crops Abst.* 46 (7).
- Heun, M. ve diğ. (1997) "Site of Einkorn Wheat Domestication Identified by DNA Fingerprinting", *Science*, 278: 1312-1314.
- <http://www.gap.gov.tr>, (2007). GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı. Faaliyet Raporu. Ankara.
- Janardan, S., Warsi, A.S. (1986). Effect of sowing dates, row spacing and nitrogen levels on ginning out-turn and its components in *Gossypium hirsutum* L. *Field Crops Abst.*, 39 (7).
- Kalelioğlu, E. (1989). *Güneydoğu Anadolu Bölgesinin Tarımsal Yapısı*, AKDTKY Coğrafya Araştırmaları Dergisi. 1, 159- 167.
- Karadoğan, S., Özgen, N. (2006). Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Tarımsal Üretimin Niteliği Değişimi ve Dağılımının CBS Ortamında Analizi. "4. Coğrafya Bilgi Sistemleri Bilişim Günleri / 13-16 Eylül 2006 / Fatih Üniversitesi / İstanbul.
- Kıllı, F., Alptekin, Y. (2001). Farklı Ekim Zamanlarının Pamukta (*G.hirsutum* L.) Tohum ve Yağ Verimine Etkisi. Gap II. Tarım kongresi. II. Cilt, ss: 917, Şanlıurfa.
- Lamas, F. M. (1986) Sowing Dates For Herbaceous Cotton (*G. hirsutum*) in Matto Grosso do Sul. *Field Crops Abst.* 39, No: 9.
- Nesbitt, M., Samuel, D. (1996). "From staple crop to extinction? The archaeology and history of the hulled wheats" in *Hulled Wheats: Proceedings of the first International workshop on Hulled Wheats 21-22 July 1995, Pascoli, İtalya* S. Padulosi, K. Hammer, ve Heller J. eds. IPGRI, Roma 1996, İtalya s. 41-100.
- Ogunlela, V.B. ve diğ. (1984). Effect of sowing date on the performance of three cotton varieties in the southern cotton growing zone of Nigeria. *Smaru Journal of Agriculture Research* 2(1-2), 3-11.
- Karabacak, K., Özçağlar, A. (2016). Arazi Kullanımı Planlaması Yönünden Karpaz Yarımadası'nın Turizm Alanları. *Coğrafi Bilimler Dergisi*. 14 (2), 107- 134.
- Miyake, Y. (2005). Diyarbakır ili, Salat camii tepe ve Bismil alt bölgesi yüzey araştırması. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. No: 3030-2, Ankara.
- Özçağlar, A. Karabacak, K. (2016). Büyükşehir belediyeli illerle birlikte ortaya çıkan merkez ilçe ve il merkezi sorunsalı. *Memleket Siyaset Yönetim Dergisi*, 11 (25), 1-30.
- Özçağlar, A., Özgür, M., Somuncu, M., Bayar, R., Yılmaz, M., Yüceşahin, M.M., Yavan, N., Akpınar, N. ve Karadeniz, N. (2006). Çamlıhemşin ilçesinde doğal ve beşeri kaynak tespitine bağlı olarak geliştirilen arazi kullanım kararları. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 4 (1), 1-27.
- Özçağlar, A. (2014). Coğrafya'ya Giriş. Ankara: Ümit Ofset Matbaacılık .
- Özgen, N. (2013). Nüfusları 2000'in altına indiği için belediye teşkilatları kaldırılan yerleşmeler üzerine coğrafi bir analiz. *Coğrafi Bilimler Dergisi*. 11 (2), 75-99.
- Özgen, N. (2008). Analysis of Socioeconomical Indicators Affecting Population Development According to Geographic Factors in Bismil. *World Applied Sciences Journal*, 4, 58- 68.
- Özgen, N. (2007). Bismil İlçesinin Coğrafyası. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Özkaya, V., San, O. (2007). "Körtik Tepe", Türkiye'de Neolitik Dönem (Edt. M. Özdoğan/ N. Başgelen), İstanbul, 21-37.
- Rosenberg, M., Togul, H. (1991). "The Batman River Archaeological Site Survey, 1990", *Anatolica* XVII, s. 241- 254.
- Sofuoğlu, S., Gencer, O. (1992). Çukurova koşullarında farklı ekim zamanlarının pamuğun (*Gossypium hirsutum*) tarımsal ve teknolojik özelliklerine etkisi üzerinde bir araştırma. Çukurova Üniversitesi. *Fen ve Mühendislik Dergisi*, 6 (1).
- Tosun, M. (2003). Bitkisel Sıvı Yağlar Sektör Araştırması. Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Genel Araştırmalar. Araştırma Müdürlüğü. GA/03-1-2, Ankara.
- TÜİK (2007). Türkiye İstatistik Kurumu, veri ve dokümantasyon şubesi, Ankara.
- Tümertekin, E. (1994). Ekonomik Coğrafya, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları, No: 2926, İstanbul.
- Van-Slageren, M.W. (1994). "Wild Wheats: A monograph of *Aegilops* L. and *Amblyopyrum* (Jaub. & Spach) Eig (Poaceae)" Veenman Drukkers, Wageningen, Hollanda.
- Yücel, T. (1987). Türkiye Coğrafyası, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- ZMO/ Ziraat Mühendisleri Odası (2013). Buğday Dosyası. http://www.zmo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=23218&tipi=17&sube=0 adresinden (16.10.2016) indirildi.